UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE

BISERICA
„TREI-IERARHI" DIN IAȘI

TRATATĂ

DIN PUNCT DE VEDERE ISTORIC

CU

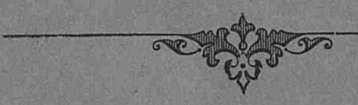
EVENIMENTELE CE SE LEAGĂ DE EA

TEZĂ PENTRU LICENȚĂ

DE

Diaconul Nicolae Popescu-Făurei

Susținută la ....

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

1904

UNIVERSITATEA DIN BUCUREȘTI
FACULTATEA DE TEOLOGIE

BISERICA „TREI-IERARHI“ DIN IAȘI

TRATATĂ

DIN PUNCT DE VEDERE ISTORIC

CU

EVENIMENTELE CE SE LEAGĂ DE EA

TEZĂ PENTRU LICENȚĂ

DE

Diaconul Nicolae Popescu-Făurei

Susținută la ....

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA CĂRȚILOR BISERICEȘTI

1904

1. D-l Dr. Const. Chiricescu 2. D-l Dr. Badea Cireşeanu
3. D-l Dr. Dragomir Demetrescu
4. Iër. Icon. Const. Nazarie 5. D-l Dr. Ioan Mihălcescu

COMISIUNEA EXAMINATOARE

Preşedinte: ***D-l Dr. Dragomir Demetrescu***

Membri:
- ***" " Badea Cireşeanu***
- ***" " Constantin Chiricescu***
- ***Icon. Stavr. Constantin Nazarie***
- ***D-l Dr. Ioan Mihălcescu***

PREOTUL ICON. STAVROFOR PAVEL SAVIN

Directorul Seminariuluĭ «Veniamin Costachi» din Iașĭ.

Prea Cucernicului

Icon. Stavr. Pavel Savin

Directorul Seminariului „Veniamin Costache"

În semn de adâncă recunoştinţă,
autorul dedică această lucrare.

Părinţilor şi Profesorilor mei

Respect şi iubire

Amintiri plăcute prietenilor și binefăcătorilor mei:

Arhim. Isidor Bujilă, Preotului D. Popovici, Preotului Icon. Stavr. I. Golcu, Preotului Icon. Stavr. Ștefan Ionescu, Preotului Icon. Stavr. Platon Ciosu, Preotului Icon. Stavr. C. Eftimie, Preotului V. Damian, Diac. C. Busuioc și Domnilor: St. Roșculetz, Dr. Vasile Popovici, Ioan Mihăilescu, Ioan Teștiban, D. Stănescu, Romulus Săvulescu și Al. Sandovici,

cum și colegilor mei:

N. Grigoriu comerciant, Băun Olavă, St. Graur advocat, N. Antohe Dr., Preotului Icon. Al. Cristea, Preotului Ioan Tincoca, Preotului Melchisedec Mârza, Preotului Cosma Petrovici, Preotului Ștefan Bazgan, Diac. Sandovici, C. D. Posa, D. Dimitrescu advocat, Gh. Jugureanu, Toma Protopopescu, etc. etc.

Regrete eterne

Episcopului de Roman Melchisedec

Arhiereului Varlaam Răileanu

Preotului Ioan Gealep

și soției sale presvitera Ana.

PREFAȚĂ

Din studiul făcut asupra trecutului nostru istoric și a vieței noastre naționale, se poate vedea că biserica și școala care era alipită de ea, au fost focarele dela care străbunii noștri își încălziau inima și își înnălțau sentimentele patriotice. Deci, văzând marele rol ce 'la avut biserica in vieața noastră națională, mi-am propus a trata ca subiect de teză, pentru obținerea titlului academic de licențiat în Teologie biserica «Trei-Ierarhi» din Iași, cum și a evenimentelor ce se leagă de acest monument istoric, care a fost și este fala Moldovei. N'am pretențiunea de a fi făcut ceva original și de a fi tratat în mod complect cestiunea de care mă ocup. Scopul ce 'l-am urmărit în această tratare este ca oricine ar dorì să aibă o idee sumarică despre biserica Trei-Ierarhilor și a evenimentelor ce se leagă de ea s'o găsească în această lucrare. Impărțirea materiei, sau planul e astfel: am făcut mai întâiu o scurtă dare de seamă asupra stărei politice, culturale și religioase din timpul lui Vasile Lupu, domnul Moldovei; apoi am trecut: 1). La descrierea istoricului bisericei dela zidirea ei și până astăzi. 2) Școala Vasiliană. 3) Aducerea moaștelor și săvârșirea minunilor prea Cuvioasei Parascheva. 4) Tipografia. 5) Cauzele convocărei sinodului 6) O scurtà biografie a promotorilor sinodului dela Iași și al 7-lea Sinodul.

Pentru alcătuirea acestui subiect am fost ajutat de diferite tratate, ce se ocupă cu trecutul nostru istoric, cum și de notițele ce le am dela P. S. Arhiereu Narcis Crețulescu; și pre cari autori îi voiu cità la locul cuvenit.

STAREA POLITICĂ, CULTURALĂ ŞI RELIGIOASĂ

DIN TIMPUL LUI

VASILE LUPU

Inainte de a vorbì despre biserica Trei-Ierarhi din Iaşi, cred nemerit de a face o privire generală, asupra stărei politice, culturale şi religioase din acel timp.

Starea politică. Starea Moldovei numai de invidiat nu erà în acest timp, fiind sub suzeranitatea turcească. Această situaţie trebuià să fie un bine pentru noi, întru cât Turcii fiind de altă religiune, şi în virtutea tratatelor anterioare, nu se puteau amestecà în trebile noastre religioase şi bisericeşti, iar pe de altă parte nu aveau nici un interes de a pune stavilă prosperărei noastre; ba tocmai aceasta 'i-ar fi bucurat, având de unde încasà regulat tributul şi să găsească ajutor de oameni şi de provizii în timp de nevoe. Lucru aşa ar fi fost, dacă nu s'ar fi amestecat Grecii în administraţia imperiului Otoman, venind şi în ţările Române. Grecii, prin cultura lor, ajunseră cu timpul în imperiul Otoman, la cele mai înnalte demnităţi, necruţând nici un mijloc pentru a puteà stăpânì totul. Marele dragoman al Porţei, care conduceà politica externă a imperiului, cum şi toţi subalteranii săi, erau Greci; aceste mari demnităţi îi făceau să aibă înrâurire şi asupra Domnilor din Principate.

Cea întâiu atingere a Grecilor cu poporul Român s'a făcut prin comerciu, cu care ocazie ei au văzut cât de îmbelşugate şi roditoare erau ţările noastre. Acest fapt 'i-a făcut .să-'şi îndrepteze privirile către ţările române care le ofereau adăpost şi unde ei puteau să-'şi înbunătăţească starea lor materială.

O altă ocaziune de a cunoaşte Grecii ţările române şi a se amestecà în trebile lor, a fost venirea şi aşezarea în principate a o mulţime de călugări Greci, mai ales după căderea Constantinopolului, căutând milă, subt pretext de ajutorare a locurilor sfinte. Dar odată îmbunătăţită starea lor materială li se născù dorinţa de a ocupà şi demnităţi în biserică, ceea-ce şi reuşesc, ocupând demnitatea de egumeni pe la monastirile închinate locurilor sfinte; iar unii dintre ei au falşificat chiar hrisoavele vechi pentru a puteà aveà în stăpânirea lor unele monastiri care posedau averi, şi nu erau închinate [1]).

Influenţa Grecilor în ţările române devine şi mai pronunţată atunci, când Domnii acestor ţări încep să fie numiţi prin stăruinţa înalţilor demnitari Greci dela Poartă. Aceşti Domni veneau la tronul ţărilor române încongiuraţi de o mulţime de funcţionari Greci, a căror ţintă era mai ales de a se îmbogăţì. Domnii spre a'şi puteà procurà sumele de bani ce se angajaseră a plătì Porţei pentru a se menţine pe tron; iar funcţionarii Greci cari serveau pe Domn spre a'şi satisface dorinţa lor de îmbogăţire, recurseră la asupriri şi biruri, asupra poporului, ceea ce provoacă revolta acestuia, spre a scăpà de mosafirii nepoftiţi. Lucrul acesta se întâmplă încă din timpul domniei lui Radu Mihnea şi al Movileştilor, când vedem că se nasc răsboae civile, cum a fost acela dintre fraţii Movileşti şi Ştefan Tomşa.

Chiar Matei Basarab şi Vasile Lupu se urcară pe scaunele ţărilor române, în urma unei mişcări naţionale făcute de boeri şi de popor în contra Grecilor, dându-se ambii drept capi ai acelei resmeriţe îndreptată în contra elementului grec.

Aceasta erà prin urmare starea politică a Moldovei la 1633, când Vasile Lupu ocupă tronul Moldovei. In urma multor încercări zadarnice făcute de boeri şi popor, pentru a scăpà de sub dominaţiunea şi administraţiunea străină, se formă în popor un curent naţional şi în fine o mişcare naţională, care unì pe boeri şi popor, formând partida naţională, care era hotărîtă a luptà pentru înlăturarea elementului grec dela demnităţile curţei domneşti şi să nu

[1]) Cum este cazu cu Monastirea Butoiul sau Potocul; cum şi cu acele din hrisovul lui M. Basarab din 1639 în memoriul Ministerului de externe, asupra monastirilor supuse locurilor sfinte. Influenţa culturei greceşti de D-l M. G. Ionescu.

se lase învinsă până ce nu va isbutì să ridice pe scaunul Moldevei, un Domn hrănit de aceleași sentimente, ca și partida națională. Terenul fiind pregătit nu se aștepta decât momentul oportun și omul, care prin dibăcia sa, să poată conduce această forță și să sue treptele tronului. Acest om este Vasile Lupu, care devenind cap al partidei naționale, luptă contra lui Alexandru Coconul și a Grecilor lui până ce reușì al detronà. Poarta se opuse a numì ca Domn pe Vasile Lupu în locul lui Alexandru Coconul și trimise pe Moise Movilă; însă acesta fiind partizan al Polonilor, lucru ce s'a dovedit în răsboiul dintre Poloni și Turci, domnia acestuia fu de scurtă durată și Vasile Lupu prin sporirea haraciului și prin mijlocirea lui Abaza-Pașa[1]), ocupă tronul Moldovei în Iunie 1634, făgăduind împreună cu boerii țărei că vor fi liniștiți și exacți la plata tributului, lucru ce convenea Sultanului, fiind încurcat în războiul cu Perșii și Polonii[2]).

Prin suirea lui Vasile Lupu pe tronul Moldovei, se credeà că țara a scăpat de Greci și că boerii Moldoveni își vor luà iarăși locurile în divanul domnesc, iar monastirile, și veniturile lor nu vor mai fi sub administrația egumenilor Greci. Dar toți s'au înșelat, căci Vasile Lupu uită foarte repede făgăduința dată precum și pe aceia cari 'i-au servit ca trepte, spre a se suì la scaunul domniei. El s'a folosit de partida națională numai pentru a'și deșchide porțile domniei; iar pentru a o păstrà îl vedem pe Vasile Lupu părăsind tactica de odinioară și să pune bine cu Greci, cari erau mai tari ca ori când la Constantinopol, fiindcă Turcii slăbiți de lupte, înclinau pe povârnișul căderei[3]). Ceea ce 'l-a împins pe Vasile Lupu la această repede schimbare, poate să fie și origina lui, fiind din părțile Greciei. Despre origina lui, Patriarhul Dosoteiu al Ierusalimului zice că «ar fi Albanez și să trage din arnăuțăscul sat în Mesia așezat pe Târnova și care nu poate fi decât Arbănașul, sat locuit de Macedo-Români, veniți aici din Arbănaș (Albania)». Iar Mitropolitul Dosoteiu al Moldovei zice că «Vasile Lupu își ținea origina din Macedonia»;

[1]) Abaza-Pașa să crede că ar fi fost cumnat cu Vasile Lupu, de oare ce amândoi țineau două surori cercheze. Arhiereu N. Crețulescu.
[2]) Istoria Românilor de D-l Xenopol vol. VI și VII.
[3]) Ibidem. vol. VII.

ar fi deci de obârşie Macedo-Român, însă grecizat. Domnul Iorga în conferinţa «Cultura română sub Fanarioţi» zice că ar fi «Arnăut grecizat». El cunoşteà bine limba Greacă clasică care lucru îl spune Paul-de-Alepo zicând că «Vasile Lupu cunoşteà adânc autorii Greci vechi»; acelaşi lucru ni-l arată şi corespondenţa ce a avut-o cu diferite persoane din Constantinopol.

Prin urmare cu toate că Vasile Lupu la urcarea sa pe tronul Moldovei dăduse mari speranţe partidie naţionale, luptând el însuşi pentru înlăturarea elementului Grec, comite însă şi el aceeaşi greşală ca şi predecesorii săi, încungiurându-se mai pe urmă de Greci, în dauna boerilor Moldoveni, pe cari îi aduce la sărăcie şi umilinţă, după cum ne spune Paul-de-Alepo. Iată ce zice dânsul: Boerii Greci, care formau curtea lui Vasile, întrebuinţaseră toate mijloacele, pentru a îndepărtà din slujbe şi pentru a aruncà pe Moldoveni la cea mai de jos treaptă a mizeriei; aşa că am văzut dintre cei mai mari şi mai nobili bărbaţi în hainele cele mai ordinare de lână[1]). In genere erau apăsaţi sub robie zi şi noapte pentru a puteà înblânzì în toate furia Grecilor, cari se păreau a fi jurat o ligă cu Turcii împrotiva Moldovenilor[2]). Acest lucru înstrăinà cu totul simpatia Moldovenilor de Vasile Lupu; dar nici el nu căutà prin nimic să-i atragă, ba din contră însurându-se cu o Cerkeză, iar pe două fiice le mărità cu Polonezi şi una o dă lui Timuş Cazacul. Aşa dar şi din acest punct de vedere i se poate adresà lui Vasile Lupu, foarte bine fraza D-lui Tanoviceanu din conferinţa sa ţinută la Acadenmie: «Astfel încât şi în cârmuirea ţărei şi în casa lui, Domnul se înstrăinà necontenit de ţară; boerul Lupul Vornicul, luptătorul pentru neam, se schimbase în Vasile Vodă prigonitorul neamului [3]). Dacă se revoltau boerii Moldoveni contra Domnului, fiindcă-i sărăcise şi-i dăduse afară din dregătorii, apoi poate popoporul era ajutat şi mulţămit şi prin urmare iubeà pe Vasile Lupu? Despre starea poporului şi iubirea lui către Domn ne dă o idee cele arătate de D-l Tanoviceanu, din care reese îmbogăţirea ru-

---

[1]) Notiţe Istorice şi Arhiologice de reposatul episcop Melchisedec; cum şi teza de licenţă în Istorie a D-şoarei Emilia Cioran.
[2]) Domnul I. Tanoviceanu Studiu Istoric (conferinţă).
[3]) Ibidem » » » » »

delor şi a dregătorilor săi; precum şi din cele zise ca răspuns lui Paul-de-Alepo că Moldovenii nu sunt aşa de priimitori ca Muntenii. Iată spusele D-lui Tanoviceanu: «Gheorghe Hatmanul, fratele cel mai mic al lui Vasile Lupu, care până la sfârşitul domniei fusese numai Paharnic, dă 18 moşii de zestre ginerelui său Ursachi Vistierul, deşi a mai avut încă o fată şi un băiat. In genere Ursachi vistierul aveà aproape 80 de moşii, din care mai mult de jumătate erau cumpărate; Toma Cantacuzino, Vornicul, lasă aproape 60 de moşii la un fiu şi două fete; iar fratele său Iordache Vistierul dă zestre 30 de moşii fetei sale Caterina, mama cronicarului Neculcea, deşi avea 5 copii. Acestea fiind spuse relativ la îmbogăţirea Grecilor, să venim la ceea ce arată sărăcia poporului Moldovean. De ce erau ţăranii Moldoveni aşa de nepriimitori, pe când de obşte să ştie că Moldoveanul e tot atât de priimitor ca şi Munteanul? Fără îndoială că din cauza sărăciei, căci ştiut este, că atunci când Românul nu priimeşte pe călător, ori cine ar fi el, necum un patriarh, pricina este că nici el n'are ce mâncà, ori îi este ruşine de sărăcia în care se află. Şi ca dovadă că aceasta este pricina, sunt cele ce adaogă Paul-de-Alepo după aceste cuvinte: «Cât de multă tiranie n'au suferit sub domnia lui Vasile!» şi îndată desluşeşte aceste cuvinte spunând că ceea ce atrăgeà mulţimea spre noul Domn, este că el le făgăduià scutirea de dări. Şi era natural să fie aşa.

In adevăr, banii aceia cari necontenit se aruncau în pungile Turcilor nesăţioşi şi pe care Domnu îi risipeà în toate părţile lumei, acei bani cari făceau ca domnia să samene unei împărăţii, erau sudoarea bietului ţăran, adus în sapă de lemn, pe care nimeni nu-l întrebà dacă este fericit [1]), la acestea mai adăogându-se şi luptele lui Vasile Lupu cu Matei Basarab, ne putem face o idee fidelă de starea de mizerie a ţăranului din acel timp.

Din cele expuse până aici se poate vedeà că partida naţională, care luptase înainte şi în timpul lui Vasile Lupu, nu numai că n'a reuşit a îndepărtà lipitorile străine, ba încă în timpul lui înrâurirea grecească, prinde rădăcini mai adânci, aducând după sine dominaţiuna fanariotă.

[1]) D-l Tanoviceanu. pag. 10.

Starea culturală. In acest timp în Moldova, cultura propiu zisă, se mărgineà la scris și cetit și aceea sub influența slavonă; iar mai în urmă sub cea grecească. Școli sistematice nu erau, dar din aceasta nu urmează că Moldovenii nu se cultivau. Locul de cultură pentru popor a fost biserica și monastirile; dacă în acest timp n'avem școli și o cultură propiu Românească, apoi nu tot astfel putem zice și de oameni învățați. Un Mitropolit ca Varlaam, care este podoaba secolului al XVII-lea, un Petru Movilă, fala Bisericei Creștine, un Miron Costin și alții, nu poate decât să ne spună că curentul erà format în țară pentru cultură și că focarele de pe la monastiri și biserici erau continuate în străinătate și mai ales în Polonia, unde erà în floare cultura apusană.

Grecii, clerul și călugării Greci, cari veneau în țară, nu puteau să rămână în neactivitate și fiindcă nu aveau alte mijloace de influență decât cultura, prin aceasta căutară să capete simpatiile Moldovenilor. Dar ei găsiră la venirea lor în țară ca limbă oficială, limba slavonă, cum și o cultură slavonă; și deci pentru a puteà reuși, ei trebuiau să înlăture această cultură. Așa că Grecii luptând contra culturei și limbei slavone, nu puteau decât să cultive pe Români, infiltrându-le dispreț pentru slavonism, și arătându-le că și limba românească este și poate să folosească poporului. Cultura greacă are meritul de a fi desvoltat gustul de studiu, și a îndrumà pe tinerii iubitori de știință către cultura occidentală și în special către cea franceză. Limba românească, care până acum erà considerată ca limbă proastă, și nu se vorbeà decât de popor și rar unde se găseà câte o rugăciune, sau o mică însemnare în românește, acum începe a se introduce prin biserici și cancelaria domnească, tipărindu-se și cărți în românește; ca dovadă dăm cărțile tipărite de Mitropolitul Varlaam și din îndemnul lui[1]).

Afară de aceasta un popor care n'are nici o cultură, nu poate să aibă gust de artă. Pentru Moldoveni nu e însă așa. La dânșii vedem năzuința pentru a dobândì școli unde să se învețe de toate și mai ales românește; așa a fost: școala Vasiliană, Tipografia pentru tipărirea cărților și răspândirea lor în popor. Pentru un popor incult nu-i

[1]) Despre introducerea limbei românești prin biserici și cancelarii; cum și de tipărituri să se vadă la școala și tipografia, dela bis. Trei-Ierarhi.

nevoe nici de şcoli, nici de cărţi, căci nu-i serveşte. Dacă la acestea mai adăogăm şi gustul frumosului desvoltat în poporul Moldovean, precum se vede la măreaţa biserică Trei-Ierarhi, conchidem că cultura Moldovenilor în acel timp, erà destul de înaintată, făţă de vremile şi împrejurările în care se aflau.

Starea Rleigioasă. Dacă în privinţa stărei politice Moldova se aflà în mare nesiguranţă, iar în privinţa culturală erà la început, apoi în ceea ce priveşte starea religioasă, nu putem zice tot astfel. In această privinţă putem afirmà cu toată siguranţa, că erà bună. Starea religioasă a unui popor cunoscându-se după manifestările sale, poporul moldovenesc prin faptele şi purtarea sa, dovedeşte îndeajuns aceasta. Cine dintre patriarhi, episcopi, sau călugări n'au fost ajutaţi de poporul Român. Patriarhul Atanasie Patelarie găseşte refugiu la Vasile Lupu. Acest prelat aduce cu sine un mare număr de călugări, cari găsiră ospitalitate la Români; ei iubeau şi compătimeau pe toţi acei ce erau asupriţi şi jăfuiţi de Turci, căci nu mai astfel se poate explicà faptul, cum de se fac atâtea daruri de boeri şi de popor, atât clerului înalt care veneà prin Principate după milă, cât şi călugărilor, cari n'aveau alt cuvânt în gura lor decât pe acela de Eleimosini. Şi atunci când Domnii împreună cu boerii închinau monastirile româneşti împreună cu moşiile lor locurilor sfinte, poporul nu numai că nu murmurà, dar ajutà şi el cu ce aveà şi puteà pe călugări şi locurile sfinte. Jertfele făcute cu aducerea moaştelor prea Cuvioasei Parascheva, credinţa ferbinte a poporului cu care au fost priimite aceste Sf. Moaşte, ne arată îndestul, buna stare religioasă a poporului Moldovean. Credinţa erà păzită cu cea mai mare sfinţenie şi când cineva o atacă, atunci se găsesc apărători cari nu lasă ca neghina aruncată prin grâu să prindă rădăcini. Unii dintre aceşti apărători ai credinţei sunt: Mitropolitul Varlaam şi Petru Movilă. Moldova se învredniceşte de cinstea, ca, atunci când dogmele credinţei şi religiunei creştine Ortodoxe erau în pericol se ţine sinodul dela Iaşi 1642, care între alte lucrări, aprobă şi confesiunea lui Petru Movilă. Aceasta este dovada cea mai vie că poporul Român erà aşa de conştient de religia sa încât ori ce, ar fi lăsat să treacă peste capul său, numai credinţa şi religia sa să nu

o profaneze nimeni. Dacă la acestea se mai adaugă odoarele cu care se înzestrau bisericile și monastirile, moșiile ce le dăruiau boerii și Domnii, precum și numărul mare de biserici și monastiri ce se construesc în țară, dintre care coroana o formează biserica Trei-Ierarhi din Iași, subiectul tezei mele, apoi atunci ne facem o idee complectă de starea religioasă și cât de strălucită erà ea în acel timp.

Dacă din cele arătate mai sus se vede reaua stare politică internă în epoca lui Vasile Lupu, aceasta însă nu ne îndreptățește a crede cum că tot astfel a fost Vasile Lupu și în primii ani ai domniei; căci el sub îndemnul primei sale soții și a rudelor ei, sub îndemnul Mitropolitului Varlaam, cum și a altor boeri care formau divanul domnesc, îl vedem pe Vasile Lupu, că face multe acte patriotice și religioase și care sunt: biserica Trei-Ierarhi, al cărei istoric formează tocmai tema lucrărei de față, cum și școala numită Vasiliană, Tipografia, aducerea moaștelor a prea Cuvioasei Parascheva și convocarea Sinodului. Aceasta fiind tot odată și împărțirea materialului, voiu căutà a desvoltà pe cât îmi va stà prin putință pe fie-care împarte.

VOEVODU VASILE LUPU

Ctitorul bisericei Trei-Ierarhi

BISERICA TREI-IERARHI din IAȘI

DELA ZIDIREA EI ȘI PÂNĂ ASTĂZI

Această biserică s'a zidit prin cheltueala și îngrijirea Domnului Vasile Lupu, de arhitecții: Enachi Ctisi[1]) și ajutoarele sale Grigorie și Matei. Stilul acestei biserici e Bizantin, după cum spune și arhitectul A. Lecomte, iar peatra întrebuințată la acest monument pare a fi adusă din localitatea Hordinești, Basarabia, acest lucru 'l afirmă tot D-l Lecomte. Această măreață biserică s'a sfinţit la anul 1639, după cum se vede în inscripția slavonă și acărei traducere e următoarea:

«Cu voința Tatălui și cu conlucrarea Fiiului, și cu să-«vârșirea Sfântului Duh. Eată eu robul stăpânului Dom-«nului Dumnezeu și Mântuitorului nostru Iisus Hristos, și «închinătoriu al Trăimei, Ioan Vasile Voevod, cu mila lui «Dumnezeu Domnitor țărei Moldovei, și cu Doamna noastră «Theodosca și cu dăruiții de Dumnezeu copii: Ioan Voevod, «și Maria și Ruxandra, ziditam această sfântă rugă, în nu-«mele sfinților Trei-Ierarhi Vasilie cel Mare, Grigorie Theo-«logul și Ioan Chrisostomul, și s'a sfinţit cu mâna Arhie-«piscopului Varlaam la 7147 Maiu 6 (1639). [2])».

Iată ce ne spune despre această biserică Paul-de-Alepo secretarul și arhidiaconul Patriarhului Antiohiei Macarie, care a vizitat Moldova și Muntenia între anii 1653 și 1658 [3]),

[1]) Enachi Ctisi și cu Grigorie sunt din Cypru după origină, însă născuți și crescuți în Constantinopol. Aceasta o susține pentru cel întâi P. S. Arhiereu Narcis Kretzulescu; iar pentru cel al doilea reposatul episcop de Roman Melchisedec. Arhitectu Enachi a făcut mai multe clădiri în Moldova ca: Sf. Sava 1625, Adormirea, Barnoschi 1628, sf. Ioan, sf. Ilie, catedrala dela Bârlad, monastirea Agapia 1646, Feredeul și altele. La 1652 moare acest mare arhitect și e înmormântat la sf. Sava din ordinul Domnului. Iar alții susțin că această biserică ar fi fost făcută de arhitecți suedezi rămași pe aici din timpul răsboiului de 30 ani. Vezi istoricul orașului Iași.

[2]) Notițe istorice și arhiologice de episcopu Romanului Melchisedec.

[3]) Călătoriile Patriarhului Macarie în țările române, Emilia Cioran, teză de licență.

prin urmare nu mult după zidirea şi sfinţirea acestei biserici şi care Paul-de-Alepo a făcut o descriere, în limba arabă, despre acest monument. Traducerea e făcută în parte de D-l Haşdeu şi publicată în «*Revista istorică*» iar parte e făcută de Doctorul Gaster, după originalul arab, şi publicată în «*Revista pentru istorie şi arhiologie*» a D-lui Tocilescu [1883. T. II]. Iată ce zice Paul-de-Alepo: «Monastirea Sfinţilor Trei-Ierarhi e cu deosebire frumoasă, şi pare un castel, fiind încungiurată de toate părţile cu muri de pieatră. Deasupra porţei este un turn pentru clopote, şi pentru orologiul oraşului, carele e de fier şi cu roate mari. Clopotele sunt atârnate deasupra pe grinzi de lemn. Maşina orologiului umple o jumătate de cameră. Ea are o vargă de fier, care intră prin acoperământ şi trece în sus până ajunge la culmea clopotului celui mare, către carele e aplecat un greu ciocan de fier. Când îi vine timpul ca să bată, o mare bucată de lemn ese din arcul turnului, având rezoarte, prin care se pun în mişcare clopotele cele mici, ceea ce se numeşte larmă, pentru a preveni atenţiunea poporului, că urmează a bate orele. Atunci varga menţionată e trasă în jos prin roate, ciocanul deodată se ridică, şi căzând pe marginea clopotului, produce un sunet, ce se aude în întregul oraş». Până aici numai se întinde expunerea D-lui Haşdeu; şi de aici înainte vom urmări pe doctorul Gaster care vorbind despre biserică zice:

«Iară în ceea ce priveşte Biserica cea sfântă, ce se află în mijlocul monastirei, peste tot făcută din pieatră cioplită, şi pe din afară este cu totul împodobită cu deosebită măestrie, care întrece toată înţelepciunea; nu sunt lucruri plane, ci numai sculptate. De desuptul coronamentului Biserica este încinsă cu două brâne negre de pieatră, cioplite asemenea. Biserica are două turle înnalte. Intrarea la ea este prin două uşi, una spre sud, alta spre nord, după obiceiul bisericilor lor. Deasupra fie-cărei uşi este o fereastră înnaltă cu zăbrele, şi în zidul despe apus sunt alte două ferestre cu zăbrele şi întocmai ca cele dintâiu. Antretul Bisericei [1]) formează o boltă încrucişată, în vârful căreea este icoana Treimei. Deasupra uşei ce duce din pridvor în Biserică este icoana judecăţei celei din urmă, mai frumoasă decât am văzut-o la Vaslui.

[1]) Notiţe istorice şi arhiologice de episcopul Melchisedec.

Turcii sunt zugrăviţi după chipul lor, cu turbanele şi cu cealmalele lor; apoi pe cele alte ziduri sunt imagini de oameni şi de toate creaturile, începând dela om până la animal, fiară sălbatică, pasere, pomi şi plante; tot lucruri care îţi luau vederile. Apoi tineri şi fete şi mulţi oameni, cari mulţămesc lui Dumnezeu în sfinţenia lui cu tobe şi psaltire. Apoi abişişari (?) (cuvânt arab: mari demnitari) şi boeri şi cadii (Judecători) după rangul lor, totul făcut de aur şi lazur. După aceea intri în biserică prin uşa despre apus şi deasupra ei se află icoana celor Trei-Ierarhi. Uşa este giur împregiur cioplită cu mare măestrie; prin uşa aceasta intri în nartică; în zidurile ei se află firide (nişe), unde sunt mormintele copiilor Beiului şi al femeei sale, Doamnei celei dintăiu. Pe aceste morminte sunt multe covoare de mătasă şi de serasir [1]), şi deasupra lor atârnă candele de argint, ce ard ziua şi noaptea, şi sfeşnice cu lumânări de ceară.

Aici (în nartică) sunt patru ferestre cu gratii câte două într'un perete, şi portretu Beiului şi al nevestei sale, Doamnei cei moarte, de care am pomenit mai sus, căci ea murise încă trăind el; apoi cei trei copii morţi unul după altul, în haine frumoase şi pe calpaculile lor erà câte o dungă de samur.

Pe peretele despre apus, unde este uşa, se află efigia (închipuirea) bisericei pe care Beiul o ţine în mână, şi pe dânsa sunt zugrăviţi cei Trei-Ierarhi; el o prezintă Mântuitorului, carele îl binecuvintează şi în jurul lui stau Apostolii şi îngerii. De bolta narticei atârnă un policandru dăruit de ctitori. Aici (în nartică) sunt multe icoane minunat lucrate.

De acolo (din nartică) intrì în templu printre doi stâlpi mari, cioplіţi în formă de arbori verzi, de fistici, cioplіţi din pieatră verde, prin carii sunt vine de aur de jos până sus. Tronul Beiului se află în partea despre răsărit a stâlpului celui întăiu, după obiceiu cu scări la tron şi cu un baldachin deasupra. Tronul este acoperit cu plăci de aur, minunat săpate; interiorul lui este căptuşit preste tot cu roşu, şi treptele şi podeala sunt acoperite cu postav roşu. Deasupra baldachinului se află o cruce, peste care este un trandafir, cu totul de aur [2]) minunat lucrat.

---

[1]) Ţesătură în aur şi argint.
[2]) Notiţe istorice şi arhiologice de reposatul episcop de Roman Melchisedec.

In dreapta tronului pomenit, la zidul despre sud este o cupolă mare, ai căreea stâlpi de marmură albă sunt minunat sculptați; te sui pe trepte, asemenea de marmură albă; și în mijlocul ei stă un sicriu, pe din afară și pe din lăuntru căptușit cu roșu și bătut cu cue de argint, având asemenea o lacătă minunată; pe care ne-o deșchiseră, și noi ne-am închinat și am primit binecuvântare dela moaștele Sfintei Parascheva cei nouă bulgare pe care Beiul o adusese din Constantinopol dela biserica patriarhală, dela camara sfinților, înaintea cărora neînchinaserăm, precum am povestit. Și ea (Sf. Parascheva) este ca cum ar fi în vieață, învălită în covoare și mătase și altele de felul acesta; deasupra ei atârnă candele de argint și de aur, și ard ziua și noaptea. Pe zidul boltei e zugrăvită munca ei și cum s'a prestăvit și cum au adus-o Turcii până acolo (la Iași), un lucru minunat; căci, când au adus-o episcopii, a fost cu dânșii și un capigi-bașa, pentru ca să mărească fala și să devie mai strălucită prin aceasta.

Templul sau chorul[1]) este întocmai ca cel din biserica Doamnei (adecă monastirea Goliei). Are asemenea două arcade, una spre sud, și alta spre nord, și jețurile (sau stranele) sunt făcute de lemn de chiparos și de abanos, lucru țarigradean, strugărite și săpate; și jețurile episcopilor stau în frunte. In fie care chor se află câte un analoiu[2]) împodobite cu fildeș și abanos și cu altele de felul acesta; o desfătare pentru cei ce le privesc, sunt acoperite cu postav roșu. Cupola templului este foarte înnaltă; în bolta ei e icoana Mântuitorului, binecuvântat să fie!

Cupolile acestei biserici sunt foarte înnalte, și atârnă într'însele (câte) un policleu (candelabru, policandru) mare, lung de 16 coți[3]), poleit peste tot cu argint, un lucru, care îți ia mintea. In interiorul lui este legat un fel de pavilion. In zidul fiecărui chor sunt ferestre cu zăbrele[4]).

Dinaintea tâmplei (catapitesmei) bisericei, stau patru

[1]) Partea din mijloc a bisericei, care este între nartică și altariu se numește în termeni tehnici: templu sau chor. Chor se numește pentrucă aici sunt chorurile cântăreților, unul la dreapta, altul la stânga.

[2]) Analoiul, sau analogul este o pupitră pe care stau cărțile de cetit și cântat.

[3]) Reposatul episcop Melchisedec zice că lungimea de 16 coți a policandrului celui mare mi se pare exorbitantă, și crede că această măsură trebue atribuită lărgimei lui la bază a cărei circomferință e foarte spațioasă.

[4]) Notițe istorice și arhiologice de Episcopul Melchisedec.

şfesnice de aramă, defrite prin aspectul şi prin forma lor, apoi alte două mari de argint. Astfel este simbolul[1]) compus din patru pături, lucru minunat, fără seamăn. Şi icoana Domnului şi a Maicei Domnului, şi icoana celor Trei-Ierarhi, şi icoana sfântului Nicolae, încărcate de aur şi de argint.

Sanctuarul (altarul) este de o frumuseţă şi de o eleganţă extraordinară, şi arcadele cupolei sunt defrite unele de altele, şi acoperite cu plăci de aur şi de argint; în faţă are trei ferestre cu gratii, şi stâlpi acoperiţi asemenea cu aur. Pe bolta cupolei este icoana Maicei Preciste. Icoanele, care se află în interiorul Sanctuarului şi pe zidurile lui, sunt lucrate cu aur şi cu lazur şi nu se poate numără. Dinaintea uşilor Sanctuarului este o candelă mare de argint.

In genere se poate zice, că nici în Moldova, nici în Valahia, nici în ţara Cazacilor numai există o biserică ce i s'ar puteà asămănà atât în privinţa zugrăvelei cât şi în privinţa frumuseţei ei arhitectonice, aşa încât cuprinde mintea de mirare. Să o ţie Dumnezeu în veci vecilor, Amin».

Acesta e traducerea Doctorului Gaster şi numai până aici se întinde, după cum arată reposatul episcop al Romanului în Notiţe istorice şi arhiologice pag. 187, (mai înainte continuă D-l Haşdeu).

Din cele arătate la începutul acestui capitol, cum şi din cele scrise de Paul-de-Alepo cu privire la această biserică, reese că ea a fost unică în frumosul ei stil Bizantin; unică prin arhitectură şi sculptură; unică prin marea valoare a obiectelor care se aflau în ea; cum şi prin aurul şi argintul cel vărsat cu atât belşug la decorurile acestui măreţ templu. Fondatorul ei Vasile Lupu n'a cruţat nimic de a face, ca Trei-Ierarhi să ajungă un capo-d'operă; ceea ce a făcut oarecând şi *Justinian* cu sfânta Sofie şi a putut zice ca şi împăratul Bizantin «Solomoane te-am învins».

Intre monumentele de prima importanţă, din Iaşi, biserica Trei-Ierarhi numită în limbajul poporului Trei-Sfetitele se poate pune în fruntea tuturor. Această biserică ca arhitectură şi sculptură e un capo-d'operă, care rivalizază cu biserica dela Curtea-de-Argeş, fiind făcută toată din piatră şi prezintă ochiului o dantelă fină de sculpturi săpa-

[1]) Prin simbol trebue a înţelege iconostasul. Notiţe istorice şi arhiologice de reposatul episcop Melchisedec.

te în reliefuri cu o măestrie de artă pentru trecut, prezent şi viitor. In năuntru la intrare pe pereţi se află portretele ctitorilor: Vasile Lupu Voevod, Ştefănuţă Voevod, fiul său, Theodosca Doamna, şi alte două doamne al căror nume nu se indică; se mai află încă două portrete cusute cu mătasă în genul Gobelinilor, foarte frumos lucrate, reprezintând pe Theodosca Doamna şi Maria Domniţa ceea ce indică tot odată şi arta cusutului din acel timp.

Vasile Lupu a dăruit, bisericei Trei-Ierarhi, mai multe odoare, unele mai frumoase şi mai scumpe decât altele, toate împreună alcătuesc o comoară preţioasă. Intre acestea putem admirà:

1) *Un policandru* de aur massiv, octogon, în formă de coroană având sus la fiecare sfeşnic marca bisantină; iar jos pe bandă capul de bour cu ţifra domnească şi de giur împregiur inscripţia daniei fondatorului[1])

2) *O Evanghelie* sârbească, scrisă frumos cu aur şi cu negreală pe hârtie groasă, imitaţie a pergamentului, îmbrăcată în totul cu argint aurit. Pe tablele îmbrăcămintei sunt scoase în relief: Chipul învierei Mântuitorului, a Sfinţilor Trei-Ierarhi, a Maicei Domnului, Ioan Evanghelistul, doi Arhangheli, pe ambile mărgini 6 Apostoli; iar dedesubt o inscripţie slavonă a cărei traducere este: «Evseviosul şi iubitorul de Christos Domnul Ioan Vasile Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei, poruncì şi făcù acest Tetravanghel şi îl dădù în biserica sa din Târgu Iaşilor, în templul Sfinţilor Trei-Ierarhi: Vasile cel Mare, Grigorie Theologul şi Ioan Chrisostomul, în anul 7149 (1641). Evanghelia la început are o notiţă, a cărei conţinut este tot ca cel mai sus menţionat şi la urmă însamnă scriitorul „Ржкож мног грѣшнаю иже въ іерешх поп Сидwр шт Бадеѹц“ Cu mâna mea mult păcătosului între ierei popa (I)sidor de la Badeuţ».

3) *O candelă* mare de argint ca de cinci oca (6 kilograme) dată de Vasile Vodă. Ea are la mijloc de giur împregiur o inscripţie, în două rânduri, în limba slavonă, în traducere este: «Ioan Vasile Voevoda cu mila lui Dumnezeu Domnitor ţărei Moldovei a construit (?) această candelă în templul Sfinţilor Trei-Ierarhi: Vasile cel Mare, Gri-

---

[1]) Istoria monumentelor naţionale.

gorie Teologul și Ioan Chrisostomul în Monastirea sa din Iași, în anul 1646.

4) Trei portrete mari: unul al lui Vasile Vodă zugrăvit în toată statura și în costumul domnesc de atunci; al doilea portretul Doamnei Theodosca; și al treilea al fiiului lor. Aceste două din urmă sunt cusute cu fir și reprezintă arta cusutoriei după atunci, și costumele domnești. Portretele sunt încadrate[1]), și acoperite cu sticlă, ceea ce a contribuit la buna lor conservare.

5) *O Evanghelie* mică grecească, care stă pe sfântul prestol. Ea este tipărită în 1799, dar legătura este veche, ceea ce dovedește că a fost luată după o Evanghelia mai veche. Pe tabla de deasupra reprezintă „Въскресеніе“ (Invierea) cu legenda scoaterea sufletelor din iad; cea de desubt are icoana „Ѹспѣніе„ (Adormirea), toată Evanghelia a fost poleită cu aur.

6) *O cădelniță* de argint aurită lucrată gotic[2]).

7) *O cățue* de aur cisalat, cu Trei-Ierarhii sculptați în relief și jos cu inscripția donatorului[3]).

8) *Un alavastru* pentru sfântul mir, dăruit lui Vasilie Vodă de Patriarhul Partenie al Constantinopolului, pentru conservarea sfântului mir.

9) *Două ibrice* de argint aurite, unul pentru vin și altul pentru apă, spre a servì la serviciul Liturgic.

10) *Unsprezece linguri* de argint (Istoria monumentelor naționale); iar episcopu Melchisedec în (Notițe istorice și arhiologice) afirmă că ar fi 23 la număr și pe coada fiecăreia e scris: Василїе воевод“ și „Госпожда Твдоска“.

11) *Un Sfânt Aer* de toată frumusețea, pus în o cutie cu giam, cusut cu fir de aur pe catifea, dat tot de Vasile Lupu și Doamna Theodosca. Acest Sfânt Aer poartă data de 1638 și are de giur împregiur inscripția donatorilor. Mai este încă un *Sfânt Aer mai mic,* ce se pune pe sf. masă în timpul sărbătorilor Sfintelor Paști. Afară de aceste odoare arătate până aici mai sunt și altele, care datează tot din timpul lui Vasile Lupu ca: 4 *perdele foarte frumoase,* cu diferite simboluri și inscripții pe ele, cusute cu sârmă de aur, pentru ușile împărătești; *2 poale* de pus la icoane

[1]) Notițe istorice și arhiologice de reposatul episcop de Roman Melchisedec
[2]) Idem.
[3]) Istoria monumentelor istorice.

de aceeaşi valoare şi frumuscţă ca şi perdelele; *1 epitrahil, 1 stihar, 1 orariu* frumos cusut, cu figuri de îngeri şi serafimi; *2 perdele* pentru uşile laterale, ale altarului, una reprezintă pe Apostolul Pavel şi ceealaltă pe Apostolul Petru în mărimea naturală, cusute, cu sârme de aur şi argint. Toate aceste odoare sunt dăruite de Vasile Vodă.

Pe lângă acestea, mai sunt şi alte lucruri sfinţite ca: candeli, chivote, sfeşnice şi altele, însă cu o dată mai posterioară.

Dar timpul, sub al cărui imperiu totul se schimbă şi să strică, făcù ca şi acest monument să se ruineze din cauza cutremurilor de pământ şi a focului[1]) ce au fost după vremuri, şi se ivì necesitatea de a fi reparat acest sfânt locaş, în cursul a două secole şi mai bine; însă meşterii cari au făcut aceste reparaţiuni, au fost mai puţin cunoscători ai artei lor, decât cei ce făcuseră din nou acest monument; aşa că reparaţia făcută de ei, a făcut să se modifice mult frumuseţa acestei biserici.

La 1878 Maiu 6. Arhiereu Iosif Bobulescu îngrijitorul Monastirei Trei-Ierarhi face un raport, către Ministrul Cultelor, relativ, la necesitatea de a se repară radical biserica Trei-Ierarhi din Iaşi, arătând reaua stare a bisericei şi a dependinţelor ei[2]).

In urmă, diviziunea Cultelor şi Contabilităţei dă referatul din Maiu 8 acelaş an, în care spune, că pentru primele reparări şi pentru un studiu serios, destinat restaurărei complecte a Monastirei Trei-Ierarhi s'a votat suma de 10,000 lei; cerându-se în acelaş timp primăriei urbei Iaşi planurile şi devizurile necesare acestei restaurări, dacă o poate face aceasta Primăria prin oamenii săi, sau să se însărcineze asemenea persoane competinte, direct de Minister; fiind-că restaurarea aceasta cere un studiu şi un plan bine executat[3]). La cele expuse Primăria de Iaşi răspunde prin adresa No. 7719 Maiu 14 1878 că, Comuna din cauza lipsei de mijloace, nu dispune decât de un singur arhitect, şi pe care nu-l poate însărcinà cu repararea şi facerea devizurilor, rugând în acelaş timp pe Onor Minister a însărcinà cu această lucrare, pe un alt arhitect şi în special pe D-l Stamatopol.

---

[1]) La 1650 Monastirea Trei-Ierarhilor arde. Miron Costin pag. 798.
[2]) Să se vadă dosarul No. 458—1874 fila 73.
[3]) Idem » » » » » » 76.

însă Ministerul prin adresa No. 4844, Maiu 24, însărcinează cu facerea devizurilor de reparaţiunile trebuincioase, la: monastirea Trei-Ierarhi, şcoalei Vasiliane şi Universităţei, pe D-l inginer Carol Cugler, dându-i ca spese de transport şi rechiziţii suma de 300 lei[1]).

Mai în urmă Ministerul Cultelor face recurs şi la D-l arhitect Lecomte, care erà însărcinat cu restaurarea bisericei Curtea-de-Argeş spre a'şi dà şi Domnia sa opinia despre biserica Trei-Ierarhi din Iaşi. D-l arhitect Lecomte, transportându-se la faţa locului şi constatând starea monumentului, iată ce zice între altele în raportul său No. 16[2]). Acest monument, de un stil bizantin cu totul caracteristic, merită Domnule Ministru particulara Dumniei-Voastre atenţiune; n'aş ştì cum să vă îndemn a luà măsuri cât mai urgente pentru o restaurare serioasă, văzând trista stare în care se află. Arătând în acelaşi timp gustul artistic ce aveau străbunii noştri. In general D-sa zice, că această deteriorare a monumentului, se datoreşte proastei calităţi a materialului ce s'a întrebuinţat la construirea lui. Exteriorul e mai bine conservat în partea despre sud. Soclul de giur împregiur e stricat pieatra fiind mălăiaţă, în mare parte bucăţile sunt crăpate, ciubucile şi coronamentele sunt cu totul distruse, şi dacă în unele părţi sculptura se mai păstrează, aceasta se datoreşte unor strate mai bune de pieatră şi mai cu deosebire auritului şi văpsitului, care sunt un prezervativ contra intemperiilor atmosferice; procedând la restaurare, soclu trebue aşezat din nou şi făcut din pieatră solidă şi întărit bine cu ciment. Un studiu însă serios pentru dresarea proectelor definitive nu se pot face, decât în urma construirei unor schele sistematice şi numai astfel se va puteà examinà în particular, bucuţică cu bucăţică şi a vă dà o estimaţie cât se poate de exactă pentru o restaurare complectă.

La acest raport se mulţămeşte D-lui arhitect Lecomte şi să cere tot D-sale devizul pentru facerea schelei, cum, şi în ce condiţiuni ar priimì să se însărcineze cu restaurarea acestui monument. Apoi urmează decizia Ministerului Cultelor şi încuviinţarea Consiliului de Miniştri pentru priimirea anexatelor condiţiuni, cu care D-l Lecomte se

[1]) Să se vadă dosarul No. 458—1874 fila 78 şi 79.
[2]) Idem » » » » » » 162.

angajază a conduce restaurarea marelui monument din Iași Trei-Ierarhi[1]).

La 1882 Februarie 24, arhitectul Lecomte prezintă Ministrului Cultelor devizul estimativ pentru restaurarea bisericei Trei-Ierarhi din Iași, și după care urmează facerea contractului între Ministrul Cultelor și D-l arhitect Lecomte, pentru restaurarea exterioară a bisericei Trei-Ierarhi din Iașĭ. Contractul are 13 articole. Restaurarea se va face în regie; iar D-l Lecomte va prezentà acte justificative de comtabilitate ca: memoare, carnete zilnice, state de lefuri, stabilind în acele acte întrebuințarea banilor ce i se vor fi încredințat de Minister. Timpul cât va durà restaurarea va fi de 3 ani și D-l Arhitect va priimì ca indemnizație lunară suma de 800 lei. cum și două bilete de liber parcurs pe calea ferată Pitești-Iași; cheltuelile de ori ce natură în limitele budgetului votat va privì pe Onor Minister 1882 Aprilie 1[2]).

Ministru: V. A. URECHIĂ.

Ar. *Lecomte.*

Iată și referatul Ministrului Cultelor No. 4637, către Consiliul de Miniștri pentru restaurarea bisericei Trei-Ierarhi din Iași.

Domnilor Miniștri,

Având în vedere însemnătatea istorică a bisericei Trei-Ierarhi din Iași;

Având în vedere că dacă ar mai întâzia restaurarea acelui monument al artei și al pietăței noastre, s'ar ruinà neîndoios;

In dorința dar de a se începe cât mai curând această restaurare, subsemnatul are onoare a supune în deliberare Domniei Voastre alăturatul deviz estimativ, precum și condițiunile cu care D-l Arhitect Lecomte se angajază a conduce restaurarea marelui monument din Iași rugându-Vă Domnilor Miniștri, ca aprobându-le să binevoiți a mă autorizà să prezint Corpurilor Legiuitoare, cuvenitul proiect de lege spre a se autorizà executarea în regie a acestei

[1]) Vezi dosarul 458—1874 fila 168; 1881 Octomvrie 29.
[2]) Idem » » » » 190.

restaurări, în decurs de 3 ani sub conducerea D-lui Arhitect Lecomte, cu suma generală de lei 300,000, plătindu-se anul acesta 80,000 ce am disponibili din împrumutul, de 300,000 lei, destinat pentru restaurarea de monastiri și biserici; iar restul de 220,000 să se prevadă în budgetul exercițiului viitor 1883—1884[1]).

Ministru Cultelor
și
Instrucțiunei Publice:
V. A. URECHIĂ.

In urma ridicărei schelelor și a cercetărilor făcute mai de aproape asupra stărei bisericei Trei-Ierarhi, Arhitectul Lecomte face raportul cu No. 20[2]) către Ministrul Cultelor, în care arată că starea rea a monumentului e cu mult mai mare, de oare ce multe ornamente și chiar turlele, cum și partea de sus a corpului bisericei, împreună cu coronamentul principal, trebuesc făcute din nou, fiind pe alocurea sculpturile și ciubucile înlocuite cu tencueală și prinse cu cue. (Focul care a ars Iașul până la Palatu Administrativ a făcut ca multe din petri să-și peardă rezistența prin acțiunea focului și să se descompună; iar cutremurile de pământ au cauzat crăpături de sus până jos. La acest raport Ministrul Cultelor cere D-lui Arhitect Lecomte să i se prezinte definitivul deviz și plan. La această cerere D-l Arhitect răspunde prin raportu No. 61, și prin care arată că mai trebuește suma de 42,000 lei, pentru decorațiunea exterioară, aurării și culori. Dalagiul interior și Mozaicu 16,000 și suma de 250,000, pentru diferite cheltueli, după cum se vede în tabloul alăturat la raport No. 61. In total suma de 308,000. La care se mai adaugă suma de 15,000 lei pentru dărămările cerute cu adresa No. 64[3]). Inceputul fiind făcut de aici înainte vom vedeà că devizul va crește mereu, până ce se va ridicà la frumoasa sumă de 1,910,000 ce s'a cheltuit numai cu monumentul singur, în partea lui externă și internă[4]). La raportul No. 61 al Arhitectului Lecomte, prin care se cere suma de 323,000 lei D-l D. A. Sturdza

---

[1]) Vezi dosarul 458 - 1874 fila 182. Anu 1882 Aprilie 10.
[2]) Idem » » » » 210. » » Iunie 8
[3]) Vezi dosarul 285—1875 Vol. II fila 543.
[4]) Prin aceste reflexiuni am voit a arătà că nu s'a putut stabilì dela început, nici cifra până unde erà să se ridice cheltuelile, cum nici timpul cât erà să țină restaurarea acestui monument.

Ministru al Cultelor, pune următoarea rezoluţie: «Se aprobă şi se va executà prin legea construcţiunilor».

Neputându-se terminà restaurarea bisericei Trei-Ierarhi în timp de 3 ani se face un nou contract pentru alţi 3 ani, între Ministrul Cultelor şi Arhitectul Lecomte, după ce mai întâiu a fost aprobat de Majestatea Sa Regele, Carol I. Jurnalul Consiliului de Miniştri cu adresa No. 4[1]). Iar în raportul No. 211 Arhitectul Lecomte cere noi credite pentru complecta restaurare a bisericei, locuinţelor servitorilor şi pentru două expropieri[2]).

Văzând însă D-l Arhi'ect Lecomte cum că Ministrului Cultelor i se par cam multe cheltuelele făcute până acum cu restaurarea acestui monument, mai face oare care modificări de cheltueli, după cum arată raportu cu No 76[3]). Dar la 20 Aprilie 1890 D-l Prim-Ministru priimeşte o petiţie din partea mai multor arhitecţi, pictori şi sculptori, în care petiţie arată, greşelile făcute în restaurarea monumentelor istorice şi cerând să se numească o comisiune arhitecto-arhiologică, care să supravegheze şi să constate buna restaurare a monumentelor. Comisiunea onorifică pentru monumentele publice din ţară a fost instituită prin decretul Regal No. 1,307 şi e compusă din I. P. S. S. Mitropolit Primat şi Domnii M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza, T. Maiorescu, V. A. Urechiă, Gr. Tocilescu, G. Lahovari şi M. Suţu. Secretarul comisiunei a fost numit D-l I. Bianu.

In procesul-verbal No. 1 cu expunerea făcută de D-l Ministru al Cultelor asupra lucrărilor de restaurare.—Constituirea comisiunei.—Propunerea de a se supune lucrările de restaurare la aprecierea unui supra-arbitru. Membrii prezenţi ai comisiunei: I. P. S. S. Mitropolit Primat D-l T. Roseti Ministru al Cultelor şi Instrucţiunei Publice, Domnii M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza, T. Maiorescu, G. Lahovari Gr. Tocilescu.

După ce D-l Ministru al Cultelor şi Instrucţiunei Publice arată reaua stare a monumentelor istorice şi grabnica lor restaurare, după ce arată cât s'a lucrat la ele, până la data acestui proces-verbal, arată apoi ce mai trebue a fi făcut; şi fiindcă această restaurare a ajuns şi o

---

1) Vezi dosarul 285 - 1875, Vol. II fila 466. 1885, Martie 29.
2) Idem » 283—1888 fila 2 cum şi lista alăturată la acest raport.
3) Idem » 388—1889, Ianuarie 29.

chestiune naţională, cere să se facă apel la un fel de supra-arbitragiu, care se examineze şi să se pronunţe asupra acestor lucrări din punctul de vedere arhitectonic. Comisiunea în urma desbaterilor avute, amână rezolvirea acestei chestiuni pe o altă şedinţă.

La 8 Maiu Ministrul Cultelor prin adresa (seria B No. 2841) către comisiunea onorifică a monumentelor istorice, arată sumele cheltuite pentru restaurarea monumentelor, cum şi avizul unui credit pentru terminarea lor.

In 9 Maiu se întruneşte Comisiunea onorifică pentru monumentele publice, după cum arată procesul-verbal No. 2. membri prezenţi au fost I. P. S. S Mitropolit Primat, D-l T. Roseti Ministrul Cultelor, Domnii M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza şi G. Lahovari. Se ceteşte şi se aprobă procesul-verbal din şedinţa precedentă. D-l Ministru T. Roseti dă cetire adresei No. 2,841 seria B, prin care expune în scurt istoricul lucrărilor de restaurare a monumentelor publice, starea actuală a acestor lucrări şi arată chestiunile supuse deliberărilor Comisiunei pentru continuarea şi terminarea lucrărilor de restaurare. Comisiunea decide a luà în cercetare chestiunile propuse şi după ce cercetează chestiunile privitoare la biserica şi reşedinţa episcopală dela Curtea-de-Argeş venind la biserica Trei-Ierarhi din Iaşi, D-l Sturdza vorbeşte: despre restaurarea Clopotniţei, împrejmuire, sala gotică, decoraţiunea interioară a monumentului, mobilier şi locuinţa preoţilor, şi se anunţă că şedinţa viitoare să se ţină Sâmbătă 12 Maiu.

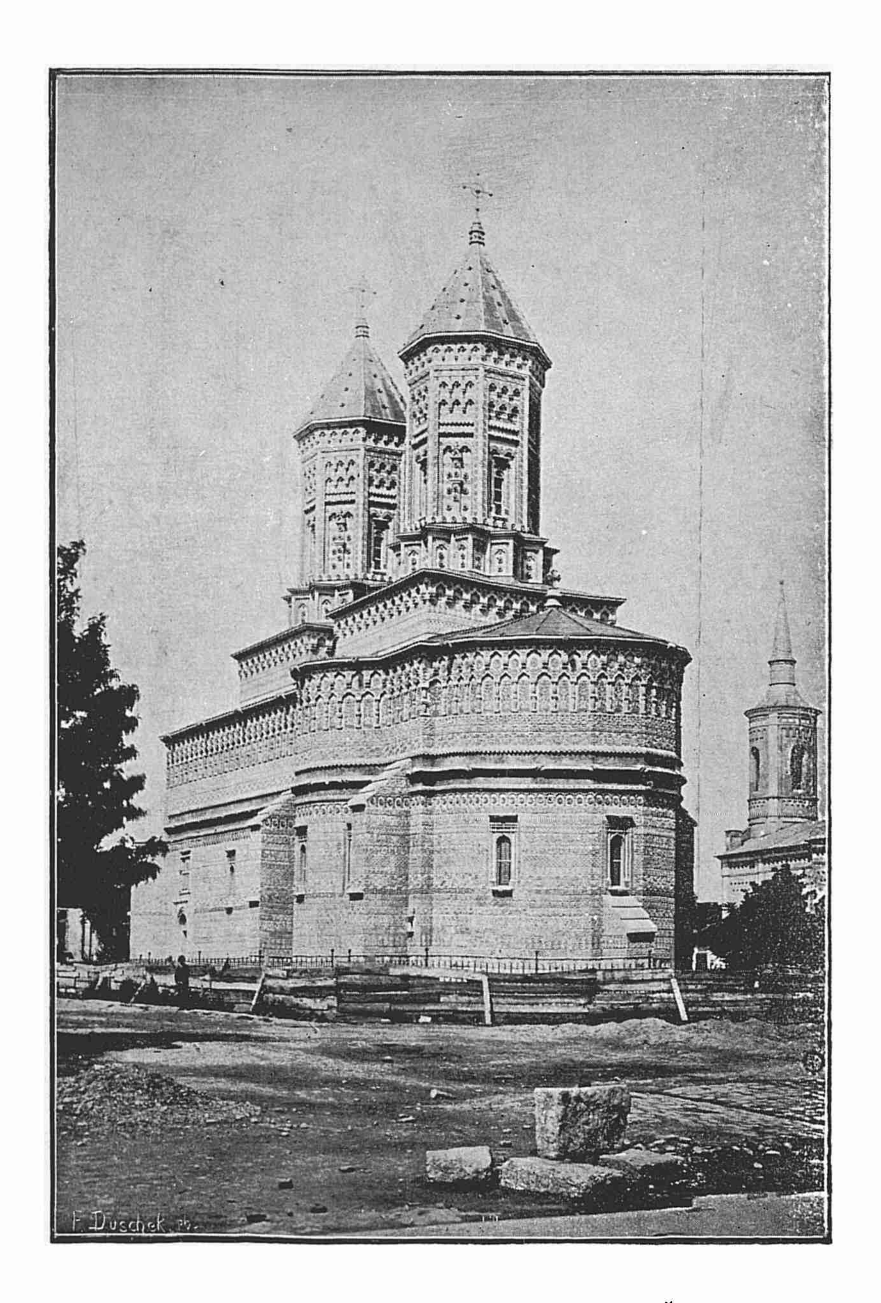
In şedinţa dela 12 Maiu 1890 membri prezenţi. I. P. S. S. Mitropolit Primat, Ministrul Cultelor T. Roseti, Domnii: M. Kogălniceanu, D. A. Sturdza, T. Maiorescu V. A. Urechiă şi Gr. Tocilescu. In această şedinţă se vorbeşte despre facerea unei legi în baza căreea trebue a lucrà comisiunea, apoi se trece la condiţiunile în care să se restaureze biserica Sf. Nicolae Domnesc din Iaşi cum să se facă? Cu trei altare sau numai cu unul. Şi la urmă D-l Ministru al Cultelor T. Roseti zice, că comisiunea în urma mişcărie arhitecţilor, sculptorilor şi pictorilor din ţară, ar fi bine să caute şi să-i recomande un arhitect din streinătate, care cu destulă competinţă şi imparţialitate să-şi deà părerea asupra lucrărilor şi asupra modului de a fi continuate. D-l M. Kogălniceanu este de aceeaşi părere şi crede, că acest arhitect tre-

bue să fie chemat din afară, pentru a fi cu totul strein de criticile și polemicile care s'au urmat în țară. D-l T. Maiorescu se asociază la părerea D-lui M. Kogălniceanu și observă că arhitecții noștri, care au criticat restaurările făcute, au recurs în polemicile lor la autoritatea D-lui Révoil, arhitect al monumentelor istorice din Franța. Domnia sa crede a se chemà chiar acest arhitect pentru numitul scop. Comisiunea admite propunerea și D-l Arhitect Révoil nu întârzie a răspunde afirmativ la invitația ce i se face, după cum arată procesul-verbal al Comisiunei No. 4 din 1890 Iunie 10, în care proces-verbal Comisiunea își ficsează punctele, care sunt în număr de 10 și asupra cărora să-și deà părerea D-nul Arhitect Révoil.

După ce Arhitectul Révoil vine în țară și cercetează restaurarea monumentelor istorice, al căror conducător și arhitect erà D-l Lecomte, face în 28 Iulie 1890, o scrisoare pe lângă care atașază și rapoartele sale, D-lui Ministru al Cultelor, în care arată că ș'a îndeplinit în conștiință misiunea care i-a fost încredințată. Domnia sa face deosebire între cuvintele: conservare și restaurare. După ce face un raport destul de amănunțit despre restaurarea bisericei și a reședinței episcopale dela Curtea-de-Argeș și după ce combate punct cu punct toate acuzațiunile aduse Arhitectului Lecomte, în petițiunea înaintată D-lui Prim-Ministru din Aprilie 20 1890, de arhitecții, sculptorii și pictorii Români și dupăce apreciază și examinează durabilitatea, prin ajutorul, unui aparat numit Teleiconograf, și gustul de ornamentațiune, aduce mari elogii D-lui Lecomte Arhitect zicând, că Franța este mândră de a pune în rândul arhitecților și artiștilor celor mai învățați și mai îndămânatici pe D-l Arhitect Lecomte[1]).

Același procedeu întrebuințează Arhitectul Révoil pentru toate monumentele istorice, cum și pentru biserica Trei-Ierarhi din Iași; și încheindu-și raportul său din 1890 Iulie 19, încheiat și făcut în Sinaia iată ce zice: încheind acest raport trebue să declarăm, că în această restaurare a bisericei Trei-Ierarhi, D-l Arhitect L. de Noüy, își-a îndeplinit sarcina cu atâta talent și îndămânare ca și la Curtea-de-Argeș, aceste două opere îi face cea mai mare onoare sub

[1]) Să se vadă raportul Arhitectului Révoil, din restaurarea monumentelor istorice pag. 261.

BISERICA TREĬ IERARHĬ DIN IAȘĬ

toate privințile. Aceasta o spunem cu tărie, pentru respectul dreptăței și suntem siguri, că decorațiunea murală la care se lucrează acum cu un zel și cu o atențiune demnă de laudă, va conrespunde din toate punctele de vedere cu bogăția și cu stilul original și grandios al exteriorului acestui monument.

Din cele arătate mai sus reeșind: știința, gustul, onestitatea și dreptatea Arhitectului Lecomte, tot Domnia sa este însărcinat și de aici înainte cu complecta restaurare a bisericei Trei-Ierarhi din Iași, și a cărei restaurare aduce laude Guvernului Român din toate timpurile, de toți acei ce au văḑut acest monument cap d'operă.

BISERICA TREI-IERARHI CUM SE PREZINTĂ DUPĂ RESTAURARE.

Biserica Trei-Ierarhilor este clădită din pieatră cu bolțile de cărămidă, având stilul bizantin și pe la ferestre și uși mai ales prezintă motive de ciubucărie gotică, împrumutate probabil dela ahitectura vecinilor Poloni. Forma în plan a bisericei e aceea a unei cruci, cu o navă centrală, două sinuri laterale și absida din fund, care formează altarul; iar în ceea ce privește decorația acestui monument este că atât pe pereți cât și pe bolțile bisericei erau frescuri în stil bizantin, care au fost restaurate în urmă, căutându-se să se păstreze cât mai mult caracterile lor; aceasta în partea interioară.

Pe din afară decorațiunea bisericei e de o bogăție și originalitate remarcabilă; la mijlocul fațadelor un brâu bogat de pieatră indică în afară înnălțimea de unde pornesc arcadele bolților interioare; corniza care coronează zidirea fațadelor, este întărită și amplificată de două rânduri suprapuse de arcaturi în formă de arcoladă; restul zidirei în fațadă e acoperit pe dea'ntregul de brâe înguste de arabescuri și antrelacuri[1]) săpate într'un ușor relief pe întreaga suprafață a fațadei. Cele două turle octogonale ce se ridică de asupra bisericei, și care par că ard la reflectarea razelor solare, sunt decorate cu aceeași bogăție și în acelaș stil bizantin, însă numai în ceea ce privește or-

[1]) Arabescuri înseamnă ornamente arăbești; iar antrelacuri înseamnă că ornamentele arăbești sunt puse în rânduri.

namentația nu și însăși forma turlelor. Având o formă în care să copiază cu mai multă bogăție, forma turlelor, după mai toate bisericile clădite în Moldova, încă din timpul lui Ștefan cel Mare[1]).

Pictura interioară a bisericei este restaurată din nou și în stil bizantin, în care aurul este răspândit cu multă bogăție; căci, atât frescurile pe unde nu sunt figuri, cât și draperiile figurilor, cum și în genere toată ornamentațiunea este poleită cu aur[2]).

Mobilierul este de o eleganță neîntrecută, și sculptat cu multă artă. Ca să explic eleganța și bogăția cu care este lucrat mobilierul acestui monument ar trebuì să inzist prea mult asupra acestui lucru; însă pentru a aveà o idee, voiu enumărà câteva: 1) Ușile dela intrările în biserică sunt de bronz cu ciubuce și sculpturi fine în stilul ornamentației exterioare a bisericei, figuri și scene religioase gravate pe plăci de bronz. 2) Pardoseala (dușameaua) de mozaic de marmură cu ornamente în felul celor dela exteriorul monumentului. 3) Geamurile cu mozaicuri de sticle colorate, legate cu plumb. 4) Două icoane în mozaic de asupra ușilor de nord și sud. 5) Icoana S-ț. Trei-Ierarhi de mozaic fin lucrată. 6) Scene din vieața Sf. Paraschevei, lucrată în mozaic fin. 7) Portretele de mozaic fin lucrate ale lui V. Lupu și a celor trei copii ai săi. 8) Portretele M.M. L.L. Regele și Regina lucrate în mozaic fin, la Veneția. 9) Catapeteasma (Tâmpla) de bronz cu ornamente sculptate cu smalțuri încrustate, și mozaicuri. 10) Două tronuri regale de bronz aurit. 11) Tronul episcopal. 12) Un policandru la pantocrator etc. etc.[3]). Și cu drept cuvânt se poate zice că restaurarea exterioară cât și interioară a acestui monument istoric, e făcută cu mult mai frumoasă de cum a fost la început și se poate zice iarăși, că e mai mult o refacere decât o restaurare[4]).

Iată ce zice și D-l Lecomte despre această măreață biserică.

Privită din punct de vedere arhitectoral oferă ochiului unul

[1]) Această descriere îmi este dată de D-l Arhitect Antonescu.
[2]) Asupra picturei mi-a dat notițe Pr. V. Damian (pictor)
[3]) V. restaurarea monumentelor istorice de V. A. Urechiă.
[4]) A restaurà înseamnă a menține un lucru așa cum a fost el dela început cu oare care reparațiuni; iară refacere însemnează a înlocuì unele părți cu altele făcute din nou. La biserica Trei-Ierarhi deși s'au refăcut unele părți, s'a avut în vedere însă a se menține forma și proporția anterioară.

dintre cele mai interesante și mai curioase edificii religioase cunoscute în Europa. Ea merită se atragă atențiunea tuturor acelor care îi captivă manifestațiunile artistice.

Azi opiniunea e câștigată de teza, că monumentele sunt considerate cu drept cuvânt de către savanți și istorici ca martorii cei mai elocvenți și mai vrednici ai vieței popoarelor și ai geniului lor.

In Europa se găsesc multe capele și biserici remarcabile, foarte importante prin dimensiunea și valoarea lor artistică; cu toate acestea nici una din această epocă (sec. XVII) nu prezintă un asemenea complex, de dispozițiuni decorative atât de originale, atât de bogate și variate.

Nicăiri și la nici o epocă nu se va găsì o asemenea dărnicie de ornamente, o asemenea asociație fantezistă de stilurile cele mai variate, concurând la un tot atât de armonios și prezintând ochiului dela bază și până la acoperișul cupolelor o elegantă broderie. Decorurile sunt făcute aci în stil bizantin, aci în cel german al renașterei, oriental, cum și cel gotic.

Iar partea internă a bisericei nu oferă un interes mai mic ca exteriorul atât prin ingeniozitatea concepțiunei arhitectonice, cât și prin proporțiunile și bogăția decorativă.

Toți păreți interiori, bolțile, cupolile și arcurile etc. etc. sunt cu totul decorate cu picturi pe fund de aur.

Mobilierul tot: tronurile, scaunul episcopal, candelabrile, candelele, sfeșnicile, pupitrele și iconostasul etc. etc. sunt de bronz aurit imbogățit de fildeș și smalțuri, afară de staluri, care sunt de bronz verde. Tot mobilierul cum și tâmpla sunt dăruite de M. S. Regele.

Iată și inscripția care comemorează restaurarea acestei biserici și care se află deasupra ușei la intrare.

Noi CAROL I

DOMN ȘI REGE AL ROMÂNIEI.

Intru mărirea și lauda A tot puternicului Dumnezeu, a căruia cerească binecuvântare s'a răvăsat asupra pământului și poporului românesc în curgerea celor treizeci și opt de ani ai Domniei noastre și întru veșnica pomenire a noastră a Augustei noastre soții Reginei Elisabeta și a în Domnul răposatei noastre fiice Maria, a Principelui Moștinitor Ferdinand al României și a soției sale Principesa Maria, a

pruncilor lor Carol și Nicolae, Elisabeta și Maria, precum și a tuturor urmașilor noștri și a întregului neam Românesc.

Clădit-am biserica cu hramul Sfinților Trei-Ierarhi Vasilie-cel-Mare, Grigorie Cuvântitorul-de-Dumnezeu și Ioan Gură-de-Aur, urmând întocmai clădirea de odinioră, Ridicată de Vasile Voevod Domnul Moldovei în anul mântuirei 1639 sfințită în 6 Maiu al aceluiași an, sub păstoria Mitropolitului Varlaam.

Astăzi în 3 Octombrie 1904, fiind noi față cu întreaga noastră familie, împreună cu marii dregători ai Statului și Meșterul Arhitect Andrei Lecomte de Noüy, s'a sfințit din nou acest sfânt locaș de rugăciune și mântuire de către Mitropolitul Moldovei și Sucevei Partenie Clinceni.

Fie în veci binecuvântat de Domnul, acest adăpost al credinței, reînoit de Noi· spre lauda strămoșilor și spre întărirea neamului Românesc[1]).

Această biserică s'a sfințit la 3 Octombrie 1904 cu o pompă vrednică de amintit[2]) luând parte zecimi de mii de oameni. In frunte se aflau M. M. L. L. Regele Carol I, cu soția Sa Regina Elisabeta, A. A. L. L. Principele Ferdinand cu soția Sa Principesa Maria și fiul lor Principele Carol cum și un frate al Principelui Ferdinand, Prințul Vilhem de Hohenzollern și D-nii Miniștrii: D. A. Sturdza, Prim-Minitru, D-l Emil Costinescu Ministru de Finanțe, V. Lascăr, Spiru Haret, Em. Porumbaru, precum și un reprezentant din partea Țarului și altul din partea Impăratului Francisc Iosif, precum și alte multe notabilități din țară.

Sfințirea s'a făcut de către I. P. S. S. Partenie Clinceni încungiurat de mai mulți P. P. S. S. Episcopi și Arhierei și de un mare număr de preoți cum și de alți servitori bisericești.

ȘCOALA VASILIANĂ DELA TREI-IERARHI DIN IAȘI.

Inainte de a descrie școala Vasiliană, este bine a aveà o idee de instituțiunile de cultură care existau, în Moldova, înainte de înființarea acestei școli. Instituțiuni de felul acesta unele erau alipite de biserici, iar altele în afară, după cum a fost școala din Radășani în sec. XVI, unde a în-

[1]) Istoricul celor două biserici «Sf. Nicolae Domnesc și Trei-Ierarhi din Iași».
[2]) Cu ocazia sfințirei bisericei Trei-Ierarhi, a fost aduse și moaștele Prea Cuvioasei Parascheva dela Mitropolie; iar după săvârșirea actului sfințirei, Sf. Moaște au fost readuse la Mitropolie.

vățat carte, Voevodul Ștefan Tomșa 1563, pe când erà sărac. In locul acelei școli zidì o biserică când ajunse Domn. Asemenea școli au mai fost la Suceava și Cotnari; la Cotnari erà și un internat pe timpul Domnului Despot Vodă sec. XVI, unde copiii priimeau haine și hrană. Deși nu sunt documente, din care să se constate existența acestor școli, totuși numeroșii diaci[1]) din cancelariile domnești, cari aveau o ortografie bine stabilită și erau meșteri în a mânuì pana, în secolii XV, XVI, și al XVII-lea ne arată în destul de clar că au existat școli și dascăli cunoscători în limba română; dar școalele superioare, unde tinerii Moldoveni își lărgeau cercul cunoștințelor, au fost la Academia din Cracovia, unde se predà toată știința din apus. In sec. XVII, când cultura slavonă erà în luptă cu cea greacă, profită limba română care se emancipă, după cum dovedește minunatul și marele hrisov, anterior lui Vasile Lupu, care cuprinde legea monastiriilor chinovii și care hrisov, e descoperit de V. A. Urechiă în Bucovina, și care are o ortografie bine stabilită; acest hrisov cum și multe alte acte, ne dovedește pe deplin existența școalelor românești, și că limba română se întrebuință în cancelaria domnească în Sec. XVII[2]).

Insă triumful definitiv al limbei române este concretizat prin școala înființată de Vasile Lupu la 1639, în cuprinsul Monastirei Trei-Ierarhi, care școală a funcționat până la 1652, când cade din domnie Vasile Lupu și care școală poartă numele de Colegiu Vasilian. Dascălii școalei Vasiliene au fost aduși dela Kiev, după cum se vede dintr'o scrisoare pe care o face în 1640 Mitropolitul Petru Movilă Țarului, în care-i spune că a trimis dascălii ceruți de Vasile Vodă pentru școala din Moldova[3]). Vasile Lupu a înființat această școală din îndemnul Mitropolitului Petru Movilă; acest lucru se vede din numirea dată, școalei de Colegiu, cum și din trimiterea dascălilor din Kiev; nu puțin a contribuit însă și Mitropolitul Varlaam sfătuind pe Domn, să aducă la îndeplinire acest mare act. Paul-de-Alepo o numește magnificiu Colegiu și ne spune că nu erà în cuprinsul Monastirei, ci afară, dar nu departe de ea. Iată cuvintele lui «La o mică depărtare de Monastire lângă băi,

---

[1]) In vechime se numeau diaci, gramatici sau logofeți, scriitorii de prin cancelarii.
[2]) Istoria școalelor de V. A. Urechiă T. I.
[3]) Notițe istorice și arhiologice de episcopul Melchisedec.

pe malul marelui lac numit heleşteu sau pescărie este magnificiul Colegiu, zidit de Beiul Vasile Vodă». De observat este, că în edificiul, unde a fost şcoala Normală de învăţători numită şi şcoala Vasiliană, şi mai târziu. după strămutarea ei la Copou (1890), şcoală primară, a fost trapeza Monastirei. Forma ei antică şi bolţile gotice, arată că ea datează chiar dela Vasile Lupu. Şi prin urmare şcoala de care ne vorbeşte Paul-de-Alepo, nu a fost în acele case. Din spusele scriitorului arab se vede: a) că pe timpul lui Vasile Lupu, pe şesul despre partea sud-vestică a Iaşilor, şi prin care curge Bahluiul, erà pe acele vremuri un heleşteu mare, care se întindeà până din jos de Monastirea Frumoasa, căci pe acolo să văd şi astăzi resturi de ezetură; b) că măreţul Celegiu al lui Vasile Lupu, erà situat pe malul heleşteului lângă băi. Nu se poate şti, dacă Paul-de-Alepo vorbeşte de actuala bae, care de şi restaurată din nou în ultimul deceniu al secolului al XIX-lea de comună, dându-i numele de băi populare, totuşi în vorbirea de toate zilele se numeşte ‹baea turcească sau feredeul turcesc» şi care clădire e de partea vestică a Seminarului «Veniamin Costache». Arhidiaconul Paul spune numai, că distanţa dela Monastire şi până la Colegiu erà mică, pe când distanţa dela Monastire şi până la feredeul turcesc de astăzi nu se poate numì mică[1]). Poate că pe timpul lui Vasile Lupu să fi existat niscai-va băi mai aproape de Monastire, şi acele care există astăzi să se fi făcut mai târziu[2]). Iată ce spun şi Uricarii în privinţa localităţei, unde a fost zidit Colegiu: Vasile Vodă a cumpărat nişte case a unui oarecare Comis Mihail Furtună dând 200 taleri de arginţi şi care case au fost la uliţa cibotărească şi pe acel loc au fost făcute şcoala şi feredeul[3]). Vasile Lupu zidì această şcoală după planul, Colegiului movilean dela Kiev, adus de arhimandritul Sofronie Pociatschi, care a fost profesor, rector şi egumen al bisericei; iar arhitectul Enachi Ctisi a adus la îndeplinire acest plan[4]). Pentru a asigurà existenţa şcoalei, Vasile Lupu, o înzestrează cu trei moşii şi cu venitul feredeului turcesc.

In şcoală se predà: limba română, limba slavă, limba latină şi limba greacă cum şi alte obiecte de ştiinţă în po-

---

1) Notiţe istorice şi arhielogice de reposatul episcop Melchisedec.
2) Idem.
3) Uricarii tom. VIII pag. 10.
4) Notiţe dela P. S. Arhiereu Narcis Creţulescu.

trivire cu programa din Polonia[1]). Iar episcopul Melchisedec zice că, spre a puteà stabilì programul învățăturilor care se predau în Colegiu, în lipsă de alte date istorice, suntem nevoiți a ne adresà la istoria Academiei din Kiev, care spune că, în Colegiu movilean pe la 1632—1640 se predau următoarele obiecte: limba slavonă, greacă, latină, cântări bisericești pe note, catehismul, aritmetica, poezia, ritorica, filozofia și ca o încoronare a tuturor teologia[2]). Insă influența greacă cea atât de puternică la curtea lui Vasile Lupu se pare că izbutește să substitue direcția româno-slavă prin limba greacă, cu dascăli greci; transformată în școală grecească, continuă a existà în cursul secolului al XVII-lea pășind și în al XVIII-lea[3]); după cum să dovedește și prin faptul că următorul lui Vasile Lupu, Ștefan Gheorghe în hrisovul său din Aprilie 1656 înlătură din școala Trei-Ierarhi elementul grec și reintegrează profesorii slavoni, aduși din Kiev. Iată acest hrisov, pe care la publicat Gheorghe Asachi în broșura «Reclamația Epitropiei Școalelor» și lupta memorabilă pe care a întreprins-o contra călugărilor greci, revandicând pentru școală, moșiile lăsate de Vasile Vodă. «Iată Domnia noastră cercetând și cu deamănuntul cetind documentul înaintea Domniei noastre adus de călugării dela Sf. monastire din târgul nostru, unde este hramul Trei-Sfinți, Marele Vasilie, Grigorie Bogoslovu și Ioan Gură-de-Aur, făcută de Ctitorul ei Vasile Voevod ce au fost, mai înainte de noi și după cetirea documentului, *înțelegând voința și dorința celui mai sus scris Domn, carele văḑând marea lipsă de dascali buni învățători în țara noastra,* fără de care foarte mult pământul pătimește și să întunecă fără învățătura cărței, drept aceea, mai sus numitul *Ctitor, socotind împreună cu tot sfatul țării, și dorind a face bine întru pomenire pământului său, au așezat prin a sa chemare dascali buni și râvnitori la învățături dela Kiev, Pecerschi a Sfintei Lavre, dela Preosvințitul și de Dumnezeu temătorul părintele Patriarh Moghilă, Arhiepiscopul Kievului, ca să fie spre învățătura și luminarea minței copiilor pământului nostru, iar pentru aceasta le-au lăsat lor trei sate : Răchitenii, Tămășănii, și Juganii ca să fie pentru îndestularea*

[1]) Istoria școalelor de V. A. Urechiă.
[2]) Notițe istorice și arhiologice de episcopul Melchisedec.
[3]) Istoria școalelor de V. A. Urechiă.

şi hrana acestor dascăli buni învăţători şi au lăsat lor acele trei sate înpace despre toate dările mari şi mici, ce se vor afla în pământul nostru, afară de birul ocârmuirei de peste an, şi afară de acele să fie scutiţi de oarecare parte din goştina oilor pentru acele sate, şi de altă parte pentru goştina porcilor precum este scris în acel document. *Iar apoi nu de mult acum, nici un folos bun nu sau făcut dupre acel aşezământ căci după aceea dascalii accia sau izgonit dela Monastire şi în locul lor sau adus din ţara grecească.* Drept aceasta noi cu sfatul nostru cercetând, cât de buni au fost acei dascăli dela Kiev în învăţături, ce fusese la acea Sf. monastire, şi mult lucru şi mare folos rămânând dela dânşii pământului nostru din a lor învăţătură, şi fiindcă acum călugării greci nici un folos de învăţătură ca aceea pământului nostru nu aduc, pentru aceea Domnia mea, cercetând pentru acestea, şi văzând netocmeala şi lipsa lor (a călugărilor greci), i-am miluit pre dânşii cu cele mai sus scrise trei sate, ca să le fie înpace şi dela Domnia noastră despre măruntele dări de preste lună, şi de iliş şi de sulgiu, şi de miere, şi de unt, şi de ceară, afară de darea ocârmuirei şi alte dări aşezate în pământul, acesta, ce se vor întâmpla ca să deà şi ei împreună cu ceilalţi, iar cele de preste lună măruntc dări să fie călugărilor dela Sf. Monastire pentru hrană şi îmbrăcăminte, nesmintit în veci de veci. Iar spre aceasta este credinţa Domniei noastre, celui mai sus scris. *Gheorghe Ştefan Voevod* şi credinţa tuturor boerilor noştri: «*Ionaşcu Rusul vel Logofăt, Ştefan Boul vel Vornic, Vasile Hatman i Pârcalabu Sucevei, Kiriac Sturza, Ioan Hăbăşescu Pârcalab de Hotin, Bontaş Pârcalab de Neamţ, Goe Pârcalab de Roman, Ilic Şepte-lici vel Postelnic, Grigore Ruso, vel Spătar, Mogâldea vel Paharnic, Solomon Bârlădeanul vel Vist., Stamate vel Stolnic, Darie Careţi vel Comis*[1])».

Desfiinţarea Colegiului Vasilian, din cele cuprinse în hrisovul de mai sus, se datoreşte *urei* ce aveà Gheorghe Ştefan pe predecesorul său, şi caută a desfiinţà acest Colegiu, care amintià de faptile măreţe ale lui Vasile Lupu, şi care după o existenţă de 10 ani adusese foloase reale după cum arată chiar hrisovul lui Gheorghe Ştefan. A doua cauză care a contribuit la desfiinţarea Colegiului este că Vasile Lupu

[1]) Istoria şcoalilor de V. A. Urechiă.

pusese administrația bisericei și a școalei în persoana eruditului bărbat Sofronie Potciatschi[1]) care luase parte activă la polemica contemporană la acuzația de Calvinism a Patriarhului Ciril Lucaris, cum și la lucrările Sinodului dela Iași, pe care le-a și subscris împreună cu ceilalți membri.

După moartea lui Sofronie Potciatschi, Vasile Lupu închină Monastirea Trei-Ierarhi comunităței dela Muntele Athos spre o mai mare siguranță și trăinicie, a bisericei și școalei. După închinare comunitatea, trimite egumen însoțit și de alți călugări streini. Acești călugări n'au putut trăì în bună înțelegere cu călugării dascali dela Trei-Ierarhi care-'și aveau pozițiunea întru câtva independentă și asigurată. Pe de altă parte averea școalei administrată de egumeni și destinată pentru plata și hrana dascalilor, a deșteptat în următorii lui Potciatschi, dorința de a profità ei de dânsa. Cât a durat însă domnia lui Vasile Lupu, egumenii greci au menajat Colegiul și dascalii. In timpul rebeliunei lui Gheorghe Ștefan 1650—53, negreșit că soarta Colegiului și a dascalilor a fost destul de tristă, de oarece dascalii dela Kiev sunt alungați și înlocuiți cu călugări Greci. Insă acești dascali, călugări Greci, n'au adus nici un folos după cum ne spune hrisovul mai sus amintit al lui Gheorghe Ștefan. Nu se poate ștì dacă dascalii dela Kiev s'au reîntors în Rusia, sau, s'au dus prin alte monastiri din Moldova, continuându-și pe acolo ocupațiunea de învățători. Mai în urmă călugării Greci fiind siguri că Vasile Lupu nu mai poate venì la scaunul Moldovei, iar Mitropolitul Varlaam fiind retras la Monastirea Secu, fac la 1646, în al 4-lea an al domniei lui Gheorghe Ștefan o jalbă la Domnie, în care arată că, n'au cu ce trăì și cer la Domn indirect, desființarea școalei și hărăzirea moșiilor ei în folosul lor. Gheorghe Ștefan împreună cu sfatul țărei confirmă desființarea școalei Vasiliane; iar venitul ei să-l ià călugări Greci. Aceasta fu lovitura de grație a Colegiului[2]).

Insă Domnitorii cari vin după Gheorghe Ștefan, iubitori de cultură, caută a menagià școalele hărăzindu-le diferite venituri. Așa Grigorie Ghica în întâia domnie în Moldova, 1727 se ilustră prin organizarea școalelor. Constantin Mavrocordat 1742, se ocupă de școală; așa Ioan Neculcea scrie, că pe

[1]) Acest bărbat pare a fi murit cu puțin în urma lui Petru Movilă 1647.
[2]) Notițe istorice și arhiologice de reposatul episcop de Roman Melchisedec.

lângă cele alte studii care existau a mai adăugat catedra de limba latină și arabă ca pământul să fie procopsit cu oameni învățați[1]). Grigorie Ghica în a treia domnie dă marele său hrisov 1747, semnat de: Mitropolitul Nichifor și cei trei episcopi, eparhioți cum și de sfatul țărei, în care să stabilesc lefurile dascalilor, din banii ce se adunau dela cler. Preoții erau datorii cum și diaconii a dà un galben pe an în două rate: Sf. Gheorghe și Sf. Dimitrie[2]). Mitropolitul Nichifor reușește a stabilì obligativitatea învățământului, lucru de care nu să pomenește în nici o țară pe acele vremuri 1749. Mateiu Ghica scutește Mitropolia de Iași a mai plătì bir, cu condiția însă, să îngrijască de cele două școli 1753. Scarlat Ghica fiul lui Gr. Ghica prin un hrisov din 12 Iunie 1757, scutește clerul de dările domnești cum și de ploconul Vlădicesc, numai să-'și plătească dăjdiile școalelor. Iar la 6 Iulie acelaș an, dă un alt hrisov, în care arată că dă Mitropoliei 300 lei pe an și scutește de biruri toate bucatele ei, cu condiție să întreţină ea cele două școli.

Mitropolitul Iacob se ocupă de asemenea de organizarea școalelor 1759, sub Ioan T. Calimach și ajută la ridicarea prestigiului școalei din Monastirea Putna. Din timpul lui Ioan T. Calimach există un hrisov, în care se arată grija ce o aveà Domnul pentru școalele din Principatul Moldovei[3]). Grigorie Calimach în domnia întâia 1762 la Iunie 2, întărește hrisovul școalelor din Iași, și obligă pe Mitropolit a purtà grijă de bunul mers al școalelor, cum și de copiii săraci. Grigorie A. Ghica, despre care cronicarul Ioan Conta zice că a fost înțelept și învățat, asemenea se interesează de bunul mers al școalelor și a făcut minunate școli lângă Mitropolia din Iași 1765. Insă abia se organizază întru câtva școalele și la 1769 izbucnì războiul dintre Rusia și Turcia, ceea ce aduse mare stinghereală învățământului, de oarece mai toate localurile publice fură ocupate de armatele rusești. Insă după încheerea păcei dela Kiuciuk-Kainargi 1774 și după venirea a doua oară la domnie a lui Grigorie A. Ghica, școalele sunt aduse în starea de mai înainte de răboiu. In timpul acestui Domn mai prin toate orașele Moldovei, precum și la unele sate funcționau școli, cum a fost cea

[1]) Istoria școalelor de V. A. Urechiă t. I,
[2]) Idem.
[3]) Idem pag. 25—26,

dela Ruginoasa cu dascal român. Capacitatea acestui dascal se poate vedeà din versurile pe care le-a scris, pentru a deplânge uciderea mişelească a Domnitorului Ghica care s'a opus cu toată puterea la răpirea Bucovinei întâmplată la 1777. In timpul domniei lui Constantin Moruzi şi a lui Alexandru Mavrocordat, nu s'a făcut nimic nou pentru şcoală. Insă Alexandru Ipsilante deşi ocupă tronul Moldovei pentru puţin timp, din cauză că atunci în 1785 izbucneşte din nou războiul între Ruşi şi Turci, totuşi s'a ocupat de bunul mers al şcoalelor, după cum făcuse şi în Munten'a. La 1788, intrând armata rusă în Moldova, şcoalele au încetat de a mai funcţionà până la 4 August 1791, când se închee pacea dela Şiştov. După încheerea acestei păci, şcoalele din Moldova iau un mare avânt sub părinteasca îngrijire a Mitropolitului Iacob al II-lea, după cum ne face cunoscut T. Codrescu în uricarul său; acest Mitropolit restaurează şi Tipografia Mitropoliei care căzuse în ruină în urma incendiului întâmplat la 1797 în timpul domniei lui Alexandru Calimach.

Dar o adevărată dezvoltare luă cultura intelectuală, atât în Moldova cât şi în Muntenia, prin cei doi luceferi strălucitori ai culturei naţionale: Gheorghe Asachi şi Gh. Lazăr. Ei orânduesc şcoalele române în secolul al XIX după sistemul apusan. Pe lângă Gh. Asachi a mai contribuit la dezvoltarea şcoalelor din Moldova Mitropolitul Veniamin Costachi. Dânsul îndată ce se instală ca Mitropolit la 1803 Martie 15, reuşì a înfiinţà Seminariul Socola[1]) prin stăruinţa pusă pe lângă Alexandru Moruzi, care prin hrisovul din 1804 dă din visteriă 2,500 lei anual pentru întreţinerea acestui seminariu.

Acum revenind la şcoala Vasiliană, existenţa ei se poate vedeà din ceea ce ne spune V. A. Urechiă, că a existat în secolii al XVII-lea şi XVIII-lea, cum şi din o jalbă adresată Epitropiei şcoalelor din Iaşi în 4 Septembrie 1835 de către Ioan Silivestru, din care jalbă reese că acesta a fost ca dascal la şcoala din Trei-Ierarhi dela 1825—34 şi dela 1825—28 a fost singur dascal la acea şcoală, iar la această dată s'a reorganizat sub Ioniţă Sturdza, de Gh. Asachi după cum vom vedeà[2]).

[1]) In această localitate a fost o monastire de maici şi care maici au fost permutate la Monastirea Agapia.

[2]) Gh. Asachi a fost Director sau referendar al şcoalelor din Moldova. Iar

Gheorghe Asachi e trimis ca agent la Viena 1822, și unde a stat timp de 5 ani; în această vreme el descoperì și dobândì niște documente originale, prin care se constatà că călugării greci din Monastirea Trei-Ierarhi 'și-a fost apropiat și posedat în curgere de un secol și jumătate venitul a trei moșii: Răchiteni, Tămășani și Ajudeni și cari moșii au fost dăruite de Vasile Lupu Vodă școalei înființate de el, la Trei-Ierarhi. Reîntors în țară la 1827, Gheorghe Asachi ș'a reluat locul de Director sau referendar al școalelor, alături de Mitropolitul Veniamin Costachi, Mihail Sturdza și Costachi Mavrocordat, începând a lucrà pentru școală; se pare că îndecursul acestui an a arătat Epitropiei școalelor actul lui Vasile Lupu dela 1664[1]). Epitropia intervine pe lângă Domn, și fiind susținută de bărbați ca aceia ce erau Epitròpi ai școalelor, încurând ajunsă la izbândă. La 5 Ianuarie 1828, după cum ne spune Gheorghe Săulescu, Domnitorul Ioniță Sturdza ordonă și încuviințează deschiderea școalelor dela Trei-Ierarhi. Din anaforaua Epitropiei școalelor rezultă, că școala care erà lângă Mitropolie a fost arsă în 1827, și că Epitropia în lipsă de un alt local a propus a se redeschide la biserica Trei-Ierarhi, pe lângă școala normală și un gimnaziu; însă acest din urmă va rămâneà în Monastire numai până ce se va găsì un alt local.

Cursul școalei normale va fi de doi ani; iar programa e următoarea: limba română cu gramatica, caligrafia, catehisis, aritmetica și alte începuturi. Primii învățători ai școalei reorganizate dela Trei-Ierarhi au fost: Iconomul Constantin, Iereul Ioan Silivestru, Vasilie Fabian adus de Gheorghe Asachi din Ardeal la 1820 și Gheorghe Săulescu; acest din urmă a fost întreținut de Mitropolitul Veniamin în streinătate și după ce venì în țară a deschis cel întâiu la școala normală un clas elementar, după metodul lui Lancaster. Insă acest bun început e întrerupt din cauza evenimentelor politice (venirea Rușilor în Principate la 7 Maiu 1828), dar acest început a prins rădăcini, după cum se poate vedeà din o dare de seamă ce face o scrisoare din

---

Mitropolitul Veniamin Costachi împreună cu Mihaiu Sturdza și Costachi Mavrocordat, erau Epitropi ai școalelor. Istoria școalelor Vol. I de V. A. Urechiă.

[1]) Eu cred că e greșită această dată; mai adevărată e data de 1644, când se inaugurează Colegiul Vasilian. Pentrucă la 1664 V. Lupu numai erà Domn și prin urmare nu puteà dà hrisovul de care ne ocupăm.

Iaşi din 28 Martie şi publicată de Eliade Rădulescu în Curierul Românesc[1]) asupra examenului ce s'a ţinut la şcoala din Trei-Ierarhi, cum şi asupra entuziasmului de care erà cuprinsă populaţia; chiar şi jurnalele streine sunt pline de entuziasmul acestui rezultat. Dar din cauza epidemiei (holera), se închise atât şcoala dela Trei-Ierarhi, cât şi Seminariul[2]) precum şi celelalte şcoli din Iaşi şi rămase aşa până când se reîntoarse Gh. Asachi din Bucureşti, unde fusese ca secretar pentru lucrarea Regulamentului Organic. Indată ce soseşte la Iaşi referendarul şcoalelor se puse pe lucru pentru redeşchiderea şcoalelor şi face în 13 Aprilie 1830, următoarea publicaţie: «Prin dumnezeiasca îndurare şi sârguincioasa lucrare a Guvernului curmându-se răul omorâtoarei boale, ce am cercat, pentru care se închisese şcoala naţională, acum din porunca Epitropiei învăţăturilor publice, având a se deşchide şi şcoala, se face ştiut tuturor şcolarilor şi stipendiştilor, care au în gimnaziu locuinţă şi hrană, cum şi celor ce vor urmà de acum înainte, că la 1 Maiu viitor se va începe cursul public al învăţăturilor orânduite în Monastirea Sfinţilor Trei-Ierarhi[3]).

La 1831, urmau în şcoala dela biserica Trei-Ierarhi 106 şcolari, dintre cari 65 în şcoala normală. In 1832 Febr. 1, se deşchise la şcola Trei-Ierarhi o şcoală pregătitoare, pentru formarea candidaţilor la profesoratul şcoalelor începătoare de pre la ţinuturi ca: Roman, Huşi, Galaţi, Focşani, Botoşani şi Bârlad. Această secţie s'a făcut tot prin stăruinţa lui Gh. Asachi, cerând Epitropiei ca să mai mărească salariul profesorilor, cari vor fi însărcinaţi şi cu orariu acestei secţii pe lângă celelalte, cum şi numirea lui Samoil Botezatul, ca profesor de pedagogie cu o nouă leafă[4]).

Candidaţii pentru a fi admişi în şcoala pregătitoare pentru institutori, trebuiau să aibă cunoştinţele de: limba românească, catehis, istorie, geografie şi aritmetică. Dau aici şi o statistică a şcoalei, publicată de Gh. Asachi, şi care ne dă o idee despre numărul elevilor cari au urmat în şcoala dela Trei-Ierarhi dela înfiinţarea ei şi până la anul

---

[1]) Istoria şcoalelor de V. A. Urechiă.
[2]) In timpul venirei Ruşilor, la 1828, arde Seminariul Socola luând foc dela manotanţă, furnitura de alimente a armatei ruseşti ce se stabilise în acest Seminariu.
[3]) Această publicaţie e făcută în Albina Română No. 26 dela 10 Apr. 1830
[4]) Istoria şcoalelor de V. A. Urechiă t. I pag. 200.

1832. 166 elevi cari au urmat în şcoala normală (în clasul normei) şi 103 în gimnaziu. Programul şcoalei normale erà: începuturile gramaticei româneşti, a istoriei, geografiei, a aritmeticei, catehisis şi caligrafie; iar în gimnaziu erà: Sf. Scriptură şi catehisis, etimologia şi sintaxul românesc, limba latină, geografia generală şi a Evropei, istoria veche, din aritmetică fracţiile zecimale; iar obiecte extraordinare au fost: limba eleneascu, franţuză, rusiană şi muzica vocală. Numărul celor cari s'au împărtăşít din acest focar creşte la 680 tineri. Din numărul acestora cari s'au deosebit mai în urmă, sunt: Alecu Catargiu, fost preşedinte al Curţei de Casaţie, Mavrocordat Şambelan al Majestăţei Sale Regelui Carol I, Gheorghe Stihi şi Iancu Vitzu profesori, Fătu Dimitrie, Gusti, Costinescu, Albineţ, Popescu Scriban etc. cari toţi s'au ilusrat la rândul şi în cercul lor[1]).

Mai târziu Mihail Sturdza satisfăcut de bunul mers al acestei şcoale, dă un premiu de 1000 lei, la 3 din cei mai buni şcolari în trei ani consecutivi. Acest premiu a fost căştigat de Alexandru Costinescu şi alţi doi[2]). Epitropia şcoalelor în anul 1832, pentru a dà un mai mare impuls dascalilor în îndeplinirea datoriilor dă oare care recompense potrivit cu munca ce vor depune, atât celor dela Gimnaziu cât şi celor dela şcoala normală (cursul normei); iar în caz de boală, sau de neputinţă, sau după întâmplare, sau după ce un profesor a îndeplinit un număr hotărît de ani, atunci Epitropia de datorie va socotì a mijlocì ca să se hotărască rangurile potrivite cu asemenea folositoare, nobilă şi ostenitoare însărcinare. Programa în anii 1833 şi 1834 e tot cam aceeaşi ca şi în 1832 cu puţină deosebire; tot în acest an se introduce şi cenzura cărţilor didactice.

Anul 1835 are pentru Moldova o însemnătate culturală deosebită. In acest an se inaugurează *Academia Mihaileană* şi se promulgă noua lege a şcoalelor. Ia 1 Ianuarie are loc o recepţiune la palatul noului Domn, Mihail Sturdza, la care ià parte şi corpul didactic prezentat de referendarul Gheorghe Asachi[3]). Până a se deschide şcoala Mihaileană, (Academia cea nouă) şcoala Vasiliană este ame-

[1]) Istoria şcoalelor de V. A. Urechiă.
[2]) Idem....... pag. 201 şi 205).
[3]) Idem.

ninţată de călugării Greci, cari cereau cu stăruinţă pe lângă noul Domn, înlăturarea şcoalei din Monastirea Trei-Ierarhi; atunci Gheorghe Asachi provocă o anafora a Epitropiei şcoalelor, prin care se curmă pentru totdeuna pretenţiunile neîntemeiate ale călugărilor greci.

Tot în acest an referendarul învăţământului Aga Gh. Asachi, făcând o dare de samă înaintea Domnului, a Mitropolitului, a membrilor Epitropiei şi a altor personage însemnate zice, între altele, că cu toate lipsurile de manuale, corpul profesoral a ajuns după 7 ani de muncă să scoată tineri din şcoala Vasiliană, cari au cunoştinţă de filologie, limba latină, geografie, cronologie, aritmetică, catihism, istoria biblică, ritorică, poezie şi arheologie fiind în stare de a ascultà filozofia, (aici face aluzie la cei 6 tineri ce au fost trimişi pe cheltuiala statului la Universitatea şi Academia din Viena; aceşti tineri absolviseră şcoala Vasiliană dela Trei-Ierarhi. Insă nu trecù un an după înfiinţarea Academiei Mihailene şi ţara entuziasmată de un bun început, atrase la 1836, atenţiunea Rusiei care nu se bucură de progresul cultural al Moldovei şi făcù prin agenţii săi diplomatici ca, Domnul Mihail Sturdza, sub auspiciile căruia înflorì acest institut de cultură, să împedece progresul acestui focar cultural în 1837; dar întimpină opoziţie puternică în comitetul academic şi în membri Epitropiei, îndemnaţi fiind de neobositul referendar Aga Gh. Asachi, care în 11 Iulie reuşì a înblânzì şi pe reprezentantul Rusiei D. Dimidof şi-l făcù să constate el însuşi, cât de nedrepte erau acuzaţiunile aduse Academiei Mihailene.

In anul 1837, la şcoala dela Trei-Ierarhi un număr de 223 elevi, au fost examinaţi asupra materiei prevăzute în programul claselor elementare şi normale; iar la 1838, se face o nouă programă a materiilor ce au a se predà în şcoala dela Trei-Ierarhi. Clasul începător: cetirea, scrierea, numerarea şi sfintele rugăciuni. In clasul I: Catehismul şi soboarele, aritmetica cu cele patru operaţii şi numere complexe, geografia preliminară, scrierea de dictando, etimologia românească cu analiza şi cetirea latină. Clasul al II-lea: 1) catehismul tot, cu istoria biblică; 2) aritmetica cu patru specii principale, numerele complexe, fracţiile, regula de trei, practica; 3) geografia: Africa, America şi Australia; 4)

sintaxul românesc cu analizul și compunerea zicerilor; 5) limba latină, declamație și tălmăciri din abecedar; 6) caligrafia, iar obiecte extraordinare erau: limba franceză gramatica și sintaxul, limba eleniască, limba germană, limba rusiană, ingineria civilă și zugrăvitura. Pe lângă profesorii respectivi, mai erau la școala Vasiliană și pedagogi asupra elevilor cari erau împărțiți în patru secți[1]. Tot în acest an se rândueşte o comisiune pentru reorganizarea programului, și care comisie lucră în contra vederilor și așezărilor făcute de referendarul Gheorghe Asachi. Tot în acest an s'au întors trei dintre studenții trimiși în străinătate și anume: Dr. Th. Stamati, care e numit profesor la catedra de filozofie, Alexandru Costinescu la catedra cursului deplin al ingineriei și mecanicei. Zamfirescu se numește profesor de chimie și technica specială. Aceste numiri se aprobă și de Domnul Mihail Sturdza.

Nouii profesori au adus o nouă evoluție în Academia Mihaileană și în locul lor au fost trimiși în streinătate de Epitropia școalelor următorii studenți: sublocotenentul Dimitrie Asachi în Germania spre a învăță ingineria, Gh. Lemni la München pentru a studià pictura, iar Milo spre a studià arta dramatică.

Anul 1839 are o influență binefăcătoare asupra culturei din Moldova, prin noul contigent de profesori români, cum și a bărbaților veniți din Ardeal; iată și o dispoziție a Epitropiei cu privire la institutul din Trei-Ierarhi. 1) Primirea în internat, se va face în urmă unui concurs și numai a copiilor săraci; 2) Primirea se va face numai la 1 Septembrie, când este începutul anului școlar. 3) Tânărul candidat pentru a fi primit ca stipendist fie din partea ori cui recomendat, trebuià a fi absolvit clasele începătoare și să aibă clasificație bună. 4) Fiind mai mulți concurenți cu eminenția decât locurile vacante, atunci se vor alege din aceștia prin sorți; iar în caz contrar și din cei cu prima. 5) La finele anului școlar, se cer note eminente și mai ales la bursieri; totuși se acordă un an de repetiție atât stipendiștilor cât și internilor în general[2]). In acest an au eșit cei întâiu candidați de preoți din Seminariul dela Socola,

[1]) Istoria școalelor de V. A. Urechiă t. II.
[2]) Idem.

iar școala normală dela Trei-Ierarhi a avut 83 elevi, dintre cari 12 stipendiști.

In anul 1840 Seminariul dela Socola ià numirea de Seminariul «Veniamin Costachi» ceea ce se aprobă și de Domn; tot în acest an se propune a se face Seminariul cu curs complect lucru care se face în 1842.

Școala colegială în anul 1840—41 a funcționat cu următorii profesori: Sf. S. Ieromonahul I. Proca de religie; Stolnicul N. Drăghici de limba latină, antichitățile românești și de algebră la clasele a III-a și a IV-a. Stolnicul D. Gusti de geografie nouă și veche, de mitologie și de poezie în clasele a III-a și a IV-a[1]); Stolnicul I. Albineț de ritorică și istoria universală în clasele III-a și a IV-a; Stolnicul I. Stavrat de cronologie și geografia nouă în clasele I-a și a II-a; Sluger V. Paulin de aritmetică și latină în clasul I-iu și al II-lea colegial[2]). Examenul avù loc la 7 Martie când se face și împărțirea premiilor și cu care ocazie, prin Vornicul Iordache Balș, referendarul Gheorghe Asachi primește o mulțămire din partea obșteștei Adunări, pentru serviciile aduse țărei[3]). In 1840 prin stăruința lui Gh. Asachi pe lângă Epitropie se trimite în străinătate elevul Constantin Ioan spre a studià muzica și dramatica[4]). Printre stipendiștii eșiți din școala Vasiliană în anul 1841 enumerăm pe: C. Apostoleanu, I. Fătu, Panaite Donici, N. Ionescu, C. Nanu; iar numărul școlarilor din trei clase primare se ridică la 172. In Februarie s'a ținut examenul, și procesul verbal e semnat de: Gh. Asachi, Gh. Săulescu și P. Câmpeanu; iar la 10 Iulie s'a ținut examenul de vară.

In Ianuarie 28, 1842 Mitropolitul Veniamin Costachi demisionează din Scaunul mitropolitan și se duce la Monastirea Slatina. Intriga și banii împrăștiați de Meletie, triumfă; însă istoria culturei naționale va păstrà în paginile sale, numele Mitropolitului Veniamin, înscris cu laude. El vine la 15 Martie 1803 la scaunul mitropolitan în vrîstă

---

[1]) Acesta devenind mai în urmă bibliotecar al Academiei din Iași, provocă pe Epitropia școalelor de acolo să intre în schimb cu biblioteca Eforiei școalelor din București și zice: «Că unirea morală a nației Moldo-Române către care țintesc mântuitoarele așezăminte, a celor două țări, nu se poate mai bine încheia decât prin o asemănată creștere a tinerimei. Istoria școalelor de V. A. Urechiă.

[2]) Istoria școalelor de V. A. Urechiă.

[3]) Albina Română dela 3 Martie No. 18.

[4]) In acest an cade Mitropolia zidită de Mitropolitul Veniamin Costachi,

de 35 ani și se retrage gârbovit de munca depusă pentru ţară, biserică şi şcoală la anul 1842, și amărît de răutatea omenească.

In anul 1843, se face o nouă programă și numărul elevilor dela Trei-Ierarhi se ridică la 144, precum arată condica matriculară No. 363, arhiva Statului. La 1845—46 se alege o nouă comisiune pentru a cercetà, care este cauza neprogresului școalelor. Această comisiune compusă din: Vornicul Balș, vornicul Sturdza, Beldiman și C. Negruţ, face o nouă programă și care este vitrigă limbei românești, de oare ce această comisiune o vedem în luptă cu Epitropia şcoalelor, susţinând ca limba română să fie înlocuită, de oare ce nu se găsesc cărţi; lovitura de graţie e dată limbei române în anul 1847 pe motivul mai sus arătat; aveà în realitate ca ţintă însă, de a înlăturà clasele de jos dela egala îndreptăţire cu fiii nobililor în ceea ce priveşte învăţătura. Și ori cât de mare rezistenţă a pus referendarul Gheorghe Asachi, n'a putut înlăturà această lovitură adusă limbei române. La anul 1849 prin înţelegerea ruso-turcă Grigorie Ghica înlocuește pe Mihail Sturdza, care merse la Viena spre a nu se mai întoarce[1]) cu această ocaziune reînvie cultura naţională. Grigorie Ghica desfiinţă Epitropia învăţăturilor publice şi alipeşte atribuţiunile ei, la departamentul Vorniciei averilor bisericești[2]). In anul 1850—51 se înfiinţează un internat de fete şi unul de băeţi, prin stăruinţa lui Petrachi Cazimir, directorul departamentului învăţăturilor publice. In internate sunt primiţi copiii săraci și cu note bune; învăţământul se face în limba naţională. In acest timp se fac din nou 63 de școale sătești, adecă câte una în fie-care plasă; iar cursul va fi de 3 ani, continuând a fi școli primare și pe lângă fie-care reşedinţă de Judeţ. In Iași sunt mai multe școli primare; iar cea dintâiu e la Trei-Ierarhi, cu un curs de 4 ani și cu o programă mai dezvoltată: sf. rugăciuni, cetirea şi scrierea română, memorizaţii, catehismul, istoria Vechiului și Noului Testament, gramatica românească și scrierea dictando, caligrafia, cunoștinţe generale de geografie şi în special a Principatelor, aritmetica,

[1]) Victima Domnitorului Mihail Sturdza, Mitropolitul Veniamin Costachi, apucă calea la Monastirea Slatina; iar Domnul calea străinătăţei. Rugăciunea dreptului ajunge pe cel culpabil.

[2]) De aici nu se mai vorbește de harnicul referendar Gh. Asachi. Ist. școalelor t. III de V. A. Urechiă.

calcularea pe de rost şi cunoaşterea de măsuri, greutăţi şi monede, cunoştinţe din istoria patriei, cetirea şi scrierea latină. La 1852 se deşchide internatul liceal, cu un număr de 120 elevi, dintre cari 80 bursieri şi 40 stipendişti Liceul sub inspectorul Laurian luă mare avânt, fiind ajutat de nouii profesori: N. Ionescu, [1]) Chinezu, Cosin etc. Intre elevii cari au învăţat în acest timp menţionăm pe Dab'ja fost general şi Ministru de Războiu, Culian, Mârzăscu, general Pilat, N. Voinov, Carp, V. A. Urechiă şi alţii. In anul 1853 se hotărăşte ca să se înfiinţeze şcoli pela toate satele, care au un număr mai mare de 50 locuitori şi care sate se află pe moşiile monastireşti, însărcinând cu facerea localului de şcoală, cu lemnele necesare pentru încălzit cum şi cu un servitor pentru şcoală, pre arendaşul moşiei Monastirei. Luarea unor asemenea măsuri, necesită înfiinţarea unei şcoli preparandare, de unde să se recruteze profesori pentru şcoalele săteşti, ceea ce se făcù, transformându-se gimnaziul dela Trei-Ierarhi (ceea ce nu e tocmai sigur) în şcoală preparandară la 16 Martie, făcându-i şi un internat. Director al aceştei şcoli pe la 1854, îl găsim pe Anton Velini. Invăţătorii săteşti vor aveà leafă de 100 lei vechi lunar, (adecă 33 lei noui şi 35 bani) prevăzându-se în budget, pentru plata întreg corpului didactic sătesc, suma de 20,000 lei. Proiectul pentru înfiinţarea institutului preparandar erà compus din 12 articole, în care se prevedeau dispoziţiunile care trebueau luate pentru înfiinţarea acestui institut[2]).

La 1856 Iulie 14, se fineşte domnia lui Grigorie Ghica în Moldova şi a lui Ştirbeiu în Valahia şi în locul lor se orândueşte Căimăcănia. In acest timp izbucnì o dezordine în internatul dela Trei-Ierarhi, contra directorului Patriciu, şi se rânduì o comisiune spre a cercetà cauza acestei revolte. Această comisiune dă diferite pedepse elevilor revoltaţi, pe unii îi eliminează, iar pe alţii îi consemnă în internat timp de o săptămână. In anul 1858 Octombrie 1, se deşchid 25 de şcoli săteşti; parte prin elevii eşiţi din şcoala preparandară, cari au fost în număr de 14, eşiţi sub direcţiunea lui A. Velini;. iar parte sub seminarişti. Intre aceste 25 de şcoli e şi aceea după moşia Miclău-

[1]) Acesta a scris cel întâiu un articol despre unirea Principatelor.
[2]) A se vedeà Istoria şcoalelor de V. A. Urechiă tom. III. pag. 114-115.

şeni, Jud. Roman, întreţinută cu toată cheltueala Vornicesei Ecaterina Al. Sturdza[1]); iar ca învăţător a fost reposatul preot Gheorghe Popescu. Gheorghe Asachi dela 1856 ià direcţiunea departamentului instrucţiunei publice.

La 1859 Ianuarie 5 se alege Domn Alexandru Ioan Cuza, care sub guvernul lui M. Costache şi a lui M. Kogălniceanu, înzestră Moldova cu noi instituţiuni culturale şi ca un corolar, fu creaţiunea Universităţei din Iaşi la 1860. La 1859, sub guvernul naţional al Domnului Ioan Cuza, şcoala preparandară din Trei-Ierarhi se complectă în şcoală normală cu profesori eminenţi ca: D-l B. P. Haşdeu, Gr. Cobâlcescu, V. A. Urechiă directorul Ministerului Cultelor, însuşi conduceà clasa întâia lancasteriană. Sub impulsul acestor bărbaţi, preparandara Vasiliană luă un mare avânt. Numărul elevilor eşiţi din şcoala dela Trei-Ierarhi dela 1855—59, a fost de 233. In 1861 V. A. Urechiă este rugat de Ministrul Cuciureanu să continue încă a conduce clasele model de pedagogie dela Trei-Ierarhi din Iaşi, unde se introduse-se pentru încerçare metoade noi didactice; din aceste clase model au eşit excelenţi institutori ca: I. Grigorescu, I. Beiu, V. Răceanu şi Dimitrie Gavrilescu. V. A. Urechiă zice: «Că limba română care acum 40 de ani erà gonită dela biserica Trei-Ierarhi, astăzi se urmăreşte cultul ei în sânul Academiei Române; numai rămâne îndoială că o minune providenţială a fost şi este asupra neamului Românesc[2]).

La 1864 devine director şi ca profesor de pedagogie al şcoalei Vasiliene, D-l Titu Maiorescu. Programa în acest timp erà următoarea: pedagogia, matematicele, geografia, fizica, agronomia, higiena, muzica vocală, desemnul, caligrafia şi religia. D-l Maiorescu a funcţionat ca director până la 1868, când venì în aceeaşi calitate G. Petrovanu, dar nu stătù decât un an şi la 1869 e numit Mihail Ianculescu şi care funcţionează ca director până la 1875; şcoala erà numai cu două clase şi cu obiectele mai sus amintite. După Mihail Ianculescu a venit director Samson Bodnărescu, în timpul căruia se înfiinţează clasa a treia şi mai

[1]) Această familie de boeri vechi întreţine şi astăzi o frumoasă biserică cu 2 preoţi, un diacon doi psalţi, un canonarh şi doi paraclisieri; cheltuind cu acest personal peste 6000 lei anual dându-i tot de odată şi 25 fălci de pământ şi lemne

[2]). Istoria şcoalelor de V. A. Urechiă tom. III.

în urmă a patra; următorul directorului Bodnărescu a fost Cujbă şi după el C. Meisner în timpul căruia şcoala se mută de la Trei-Ierarhi, în noul local din localitatea Peister. Acum e director I. Mitru, şi şcoala are 6 clase, purtând numele de Şcoala Normală a lui Vasile Lupu, având aceeaşi programă ca şi cele alte şcoli normale din ţară[1]).

ADUCEREA MOAŞTELOR PREA CUVIOASEI PARASCHEVA.

Mai înainte de a vorbì despre aducerea moaştelor prea Cuvioasei Parascheva, cred că e bine, a spune ceva despre vieaţa şi minunile Maicei noastre Pacrascheva cea nouă[2]).

Cuvioasa Parascheva, ale cărei sf. moaşte se află în foasta capitală a Moldovei, Iaşi, în tot timpul, dela aflarea moaştelor ei, a fost şi este venerată cu o sfinţenie netăgăduită şi adevărată prin minunile săvârşite asupra celor ce năzuesc cu credinţă şi cu rugăciune la mijlocirea şi solirea ei către Dumnezeu Tatăl îndurărilor.

Ţările pe unde au fost purtate şi reţinute sfintele ei moaşte în curgerea vremilor sunt: Tracia, Bulgaria, Muntenia, Serbia, Turcia şi în fine Moldova, unde se află şi astăzi; iar popoarele acestor ţări, afară de Turci bine înţeles, preamăresc pomenirea acestei sfinte şi venerează moaştele ei. In toate aceste ţări se află o mulţime de biserici, consacrate Sf. Parascheva, care la popoarele slave poartă numirea de «Sf. Piatca», iar la Români de «Sf. Vineri», care amândouă aceste numiri, nu sunt decât o traducere a cuvântului grecesc παρασκεβή. In Iaşi şi Bucureşti sunt chiar strade ce poartă numirea de «Sf. Vineri» fiind megieşite cu bisericile ridicate în cinstea sfintei Vineri, adică Sf. Parascheva.

Această sfântă este originară din Tracia dintr'un sat, Epivatele[3]) unde s'a şi săvârşit. Ea s'a născut din părinţi renumiţi. Parascheva aveà un frate; amândoi copiii de timpuriu au manifestat aplicare la vieaţa virtuoasă creştină şi

[1]). Aceste cunoştinţe le am dela D-l D. Gavrilescu, care a fost ca elev în şcoala Vasiliană pe la 1864.

[2]). Se numeşte cea «nouă» spre deosebire de o altă sf. Paraschevă veche, cunoscută sub denumirea de Cuvioasa muceniţă Parascheva, care a pătimit în veacul al II-lea după Christos şi pe care Biserica o serbează la 26 Iulie.

[3]) Epivatele este o localitate în Tracia, şi vine pe ţărmul Mărei-Negre însemnată în istorie ca port în privinţa comercială cum şi ca punct strategic (Vezi Biserica Ortodoxă).

la abnegarea apostolică. Părinţii au dat pe băiat la şcoală ca să înveţe Sfânta Scriptură; iar copilei i-au dat educaţie în casă. Ea dela vârsta de 10 ani a început a practică aplicările sale eminaminte creştine. Ea obicinuià a dà săracilor hainele sale, îmbrăcând în schimb hainele lor cele strenţăróse. Nu numai odată a fost certată şi pedepsită de părinţii săi pentru asemenea fapte şi sacrificii nepotrivite cu vârsta ei şi cu demnitatea părinţilor să'. Ea însă a rămas neschimbată, până ce în fine lăsând în taină casa părintéscă, cunoştinţele şi rudeniile s'a ascuns într'o pustietate, unde s'a consacrat lui Dumnezeu. Asemenea şi fratele său după ce învăţă Sf. Scriptură, cu învoirea părinţilor săi s'a tuns în monahism luând numele de Euthimie şi a ajuns episcop al Maditelor, cârmuind bine biserica Domnului şi apărând turma sa, de erezuri şi scandaluri. Părinţii Paraschevei, căutând'o prin toate oraşele şi monastirile de prin pregiur, au adormit în Domnul, fără a puteà aflà ceva despre dânsa. Ea apoi a călătorit în Palestina, spre a se închinà la sfintele locuri, pe care însuşi Domnul nostru Iisus Christos le-a sfinţit cu traiul şi umblarea Sa în timpul petrecerei Sale în trup omenesc pe pământ. Acolo în pustia Iordanului s'a sălăşluit într'o monastire de călugăriţe, petrecând în post şi rugăciuni până în al 25-lea an al vârstei sale. Odată, stând noaptea la rugăciune, i s'a înfăţişat un tânăr strălucit şi i-a zis: «lasă pustia şi te întoarce în patria ta, că acolo trebue să laşi tu pământului trupul tău, iar duhul tău se va strămută la locaşurile cele nemuritoare». Deşi întristată pentru părăsirea drăgălaşei ei pustie, totuşi se supuse poruncei trimise de sus şi suindu-se într'o corabie şi după multe greutăţi, din cauza furtunilor, ajunse la Constantinopol. De acolo s'a dus în satul său Epivatele şi s'a stabilit lângă biserica «Sf. Apostoli», continuându-şi acolo nevoinţele sale ascetice până la sfârşitul vieţei sale, întâmplate după doi ani dela venire, fără a arătă cuiva origina şi neamul său. Murind, trupul său a fost îngropat de oarecari buni creştini în un loc necunoscut, aproape de ţărmul Mărei. Data morţei cuvioasei Parascheva se poate pune pe la jumătatea veacului al noulea [1]).

[1]) Biserica Ortodoxă Română. 1889.

AFLAREA MOAŞTELOR SFINTEI PARASCHEVA

După o trecere de timp, aproape de mormântul sfintei, care nu erà cunoscut de nimeni, s'a sălăşluit un aschet stâlpnic. Murind un corăbier de o boală contagioasă, a fost aruncat în apropiere de locuinţa stâlpnicului. Acest trup intrând în descompunere infectà aerul, ceea ce făcù pe aschet să se ducă la Epivate, fiind comuna cea mai apropiată, unde spunând primejdia ce ameninţà infecţia acelui cadavru, oamenii din respectul, ce aveau către stâlpnic s'au hotărît să îngroape cadavrul şi săpând, au găsit acolo un trup omenesc, de care încă putrejunea nu se atinsese. Deşi spăimântaţi de această descoperire, totuşi au continuat săparea şi au aruncat cadavrul în aceeaşi groapă şi apoi s'au reîntors pe la casele lor.

Unul dintre acei îngropători ai cadavrului, anume Gheorghe, om evlavios, după ce şi-a făcut rugăciunea de seara s'a culcat şi a adormit. In somn i s'a arătat o împărăteasă pe un tron strălucit încungiurată de o mulţime de ostaşi străluciţi. Gheorghe înspăimântat a căzut la pământ; dar unul din ostaşi, luându-l de mână i-a zis: «Gheorghe, pentruce voi aţi despreţuit trupul cuvioasei Parascheva? Nu întârziaţi a-l luà din mormântul cel puturos şi-l puneţi într'o raclă luminată, căci Impăratul a voit a o proslăvì pe pământ!» După aceasta şi femeea aceea minunată a zis înspăimântatului Gheorghe: «Grăbeşte-te a scoate moaştele mele de lângă cadavrul cel împuţit; patria mea este Epivatele, unde şi voi trăiţi». In aceeaşi noapte o femee evlavioasă, anume Euthimia a avut aceeaşi vedenie. După ce s'a răspândit vorba despre aceste două vedenii, toţi au alergat la mormânt şi scoţând de acolo sf. moaşte le-au strămutat cu cinste în biserica Sfinţilor Apostoli din Epivate, unde s'au făcut multe semne minunate de către sf. moaşte, vindecând pre mulţi pătimaşi şi demoniaci.

Tradiţiunea spune că, Epivatenii au arătat atâta iubire şi zel către Sf. Parascheva, încât au zidit o biserică, în locul casei unde se născuse Sfânta. In Epivate au stat moaştele Cuvioasei aproape 200 de ani; iar dela această dată au fost permutate după cum am zis mai sus în: Bulgaria, Muntenia, Serbia, Constantinopol şi Moldova.

ADUCEREA MOAŞTELOR CUVIOASEI PARASCHEVA LA IAŞI.

După o şedere de aproape 200 de ani în Epivate, moaştele cuvioasei Parascheva fură strămutate din loc în loc, timp de patru secole şi jumătate. Vasile Lupu aduce moaştele prea cuvioasei Parascheva, în dorinţa ce aveà de a ajutà pe de o parte Patriarhia de Constantinopol, iar pe de altă parte pentru a mulţămì pe popor. Moaştele Cuvioasei au fost aduse de Domn la 1641, după ce a dat Patriarhiei de Constantinopol 260 de pungi; şi 300 pungi la curtea Otomană, pentruca să poată obţine permisiunea de a transporta sf. moaşte şi pentru a scoate dela Sultan un ordin către Capigi-Başì care se însoţească sf. moaşte până în Moldova. Toată istoria acestei strămutări este zugrăvită pe peretele din dreapta al bisericei Trei-Ierarhi din Iaşi[1]).

Aşa dar cu multă greutate şi după o cheltuială care se ridică la 300,000 lei moldoveneşti, Vasile Lupu îşi îndeplinì dorinţa, de a aveà moaştele Cuvioasei Parascheva în noua sa Monastire Trei-Ierarhi din Iaşi. Pe lângă oficerii turceşti rânduiţi de Poartă, Patriarhia a orânduit un cortej, compus din trei Mitropoliţi dintr'un număr de călugări şi de alte personajii, precum şi dintr'o deputaţiune trimisă de Domn la Constantinopol, în scopul aducerei sf. moaşte.

Cum legea turcească opreşte transportarea morţilor peste o distanţă de trei mile[2]), sf. moaşte au fost date în taină noaptea, peste zidul Fanarului, după cum ne spune: Dositheiu Patriarhul Ierusalimului, Athanasie Comninu Ipsilante şi Scarlat Vizantiul; apoi au fost puse într'o corabie Europeană şi aduse pe mare până la Galaţi, portul Moldovei la Dunăre şi de acolo au fost transportate la Iaşi cu mare pompă, după cum ne spune D. Cantimir şi cum se vede în tabloul după peretele bisericei Trei-Ierarhi, cum şi dintr'o gravură a Mitropolitului Varlaam[3]). Vasile Lupu le-a priimit cu mare alaiu domnesc şi bisericesc, compus din

---

[1]) Aceasta o spune Principele Dimitrie Cantimir. Acelaşi lucru îl afirmă Comnin Ipsilant, Scarlat Vizantiu, cu puţine deosebiri de modul cum au fost aduse sf. moaşte, cum şi de prezentele ce a dat Vasile Lupu. (V. Bis. Ortodoxă anul 1889).

[2]) Legea turcească opreşte de a fi dus un trup omenesc încetat din vieaţă mai mult de o distanţă de trei mile afară de al Sultanului... şi de a acelor ce ar fi în stare să plătească ca Domnitorul Vasile Lupu.

[3]) Biserica Ortodoxă pag. 846. 1889.

Mitropolitul Varlaam, cu episcopii: Evloghie, Anastasie, Gheorghie, din toţi egumenii, preoţii şi boerii, din oşteni şi din mare mulţime de popor din Capitală şi din împregiurimi. In cântări şi doxologhii le-a aşezat în Monastirea Trei-Ierarhilor lângă păretele din dreapta în templu (ναος) aproape de strana dreaptă, pe un pedestal de pieatră (marmoră) anume pregătit. Pe lespedea de marmură de sub sf. moaşte, Vasile Vodă a pus să se sculpteze în limba slavonă o inscripţie, care cuprinde înscurt istoricul aducerei sf. moaşte dela Constantinopol la Iaşi a cărei traducere în româneşte e următoarea:

«Cu voinţa Tatălui, cu sporirea Fiului şi cu lucrarea Spiritului şi viu Făcătorului Duh a lui Dumnezeu celui doxologhit şi prea închinat întru sfânta cea de o fiinţă şi nedespărţită Treime. Evseviosul şi iubitorul de Christos Domnul Ioan Vasile Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnitor al ţărei Moldovei. Fiind râvnitor şi apărător al sf. Evsevii răsăritene[1]) s'a sârguit cu mare osârdie şi cu un dor prea mare, după iconomia dumnezeiască, şi a adus dela Constantinopole aceste prea cinstite moaşte ale sfintei şi Cuvioasei maicei noastre Parascheva Târnovenei ce se chiamă Piatca (Vineri). Aceasta a fost a treia strămutare a ei[2]). Iar aceste sfinţite şi cinstite moaşte le-a trimis lui prea sfântul şi prea fericitul şi ecumenicul Patriarh Kir Partenie cu tot bunul sfat şi cu buna voinţă a toată biserica. Şi a trimis această preţioasă comoară prin trei fericiţi Mitropoliţi: Kir Ioanichie al Ierarcliei, Kir Partenie al Andronopolei şi Kir Teofan Paleonpatron. In zilele prea sfinţitului Arhiepiscop Kir Varlaam Mitropolitul Sucevei şi a toată ţara Moldovei, pe care (moaşte) Evseviosul şi iubitorul de Christos Domnul nostru Ioan Vasil Voevod cu mila lui Dumnezeu Domnitor al ţărei Moldovei le-a primit cu toată cinstea şi cu toată dragostea[3]). Mai mult decât pre un mărgăritar preţios, şi cu bună norocire le-a pus aici în nou zi-

---

[1]) Aici se arată lămurit, că scopul principal a lui Vasile Vodă erà să deà o pipăită dovadă despre credinţa sa şi a poporului său în dogma despre cinstirea sfinţilor, care este un articol fundamental al Evseviei Bisericei Ortodoxe de Răsărit.

[2]) Autorul inscripţiunei numeşte pre sfânta Târnoveana şi cunoaşte numai cele 3 strămutări posterioare: dela Târnova la Belgrad, de aici la Constantinopol, şi a 3-a dela Constantinopol la Iaşi.

[3]) Aici se face aluzie la alaiul domnesc şi parada bisericească, cu care sf. moaşte fură priimite la Iaşi.

ditul de el Templu al Sfinţilor Trei-Ierarhi şi marilor Dascali ecumenici: Vasilie cel Mare, Grigorie Theologul şi Ioan Chrisostomul, şi le-a păstrat spre cinstea şi slava unui Dumnezeu celui închinat în Treime, pentru nesfârşite rugi ale Cuvioasei Maicei noastre Paraschevei, spre iertarea păcatelor lui şi a tot prea luminatului său neam. In anul dela zidirea lumei 7149 şi al optulea al Domniei sale, Iunie 13 (1641). In acestaşi an s'a născut Domnitorului nostru prea doritul său fiu Ioan Ştefan Voevod, căruia dăi Doamne zile îndelungate şi ani mulţi. Amin»[1]).

Tot după dorinţa lui Vasile Vodă şi cu sfatul Mitropolitului Varlaam, Meletie Sirigul, marele dascal al marei bisericei, a scris în limba greacă slujba Cuvioasei Parascheva, ceea ce o spune Nicodim Aghioritul. La această slujbă s'a mai adăugat de către dascălii dela Academia elenă din Iaşi un paraclis şi alte imne şi cântări[2]) de laudă către prea Cuvioasa.

Serbarea şi minunile prea Cuvioasei Parascheva ziua de 14 Octombrie, când se prăznueşte Sf. Parascheva este o zi de mare sărbătoare, în toată România, precum şi în ţările limitrofe ortodoxe; poporul o numeşte «Vinerea cea Mare». Toţi Creşinii din Iaşi şi din satele învecinate, vin în aceea zi de dimineaţă până seara, spre a'şi depune rugăciunile lor la racla cu moaştele Sfintei Parascheva şi a dobândì dela ea folos sufletesc şi trupesc în nevoile lor.

Religiozitatea poporului se menţine prin nenumăratele minuni ce produce credinţa celor ce năzuesc cu evlavie şi cu dragoste creştinească la intervenirea Sf. Parascheva. Orice nenorocire se alinează prin rugăciunile depuse cu credinţă la racla sf. moaşte. Sf. Parascheva în tot timpul, decând moaştele ei s'au proslăvit în ţările balcanice a făcut minuni cu cei cari i s'au rugat cu credinţă, nu numai la sf. ei moaşte, dar în ori ce loc s'ar fi aflat rugătorul zelos. La noi clerul spre părere de rău, nu este deprins a înscrie în o anumită condică minunile săvârşite prin rugăciunile credincioşilor, la racla sf. moaşte ale Cuvioasei. Aceasta ar fi un mare monument ridicat spre slava Sfin-

[1]) Revista «Biserica Ortodoxă» anul XII; cum şi în Notiţe istorice şi arhiologice de eruditul episcop de Roman Melchisedec.
[2]) Să se vadă «Biserica Ortodoxă Română». Anul al XII 1889.

tei care este lauda țărei noastre, și cu deosebire a Iașilor, unde se află mai bine de două veacuri și jumătate.

«Intre multe minuni săvârșite de Sfânta, ajunse până la noi, prin tradiție, voiu amintì aci una, povestită de Epivateni arhimandritului Serafim, fost egumen al Monastirei Trei-Ierarhilor din Iași, când a trecut prin satul Epivatelor. La 1811 Februarie 6, pe Marea-Neagră suflând un vânt puternic de meazănoapte cu mult omăt, (zăpadă) s'au perdut multe corăbii. O corabie din Chios ancorând cu trei ancore, în dreptul bisericei Cuvioasei Parascheva, se ridicase de vânt două ancore și din cea rămasă, corabia purtată încoace și încolo se roase funia rămâind numai două vițe sănătoase. Corăbierii văzând primejdia și deznădăjuindu-se pentru mântuirea lor, au chiemat în ajutor pe preà Cuvioasa Parascheva; și după puțin s'a arătat Cuvioasa Parascheva pe apă în partea dinapoi a corăbiei, înbrăcată în negru și ținând cinstita cruce pe care a văzut-o atât căpitanul, cât și cârmaciul, fiind ca la al VIII-lea cias din noapte, și le-a zis Cuvioasa: Nu vă temeți că contenește viforul de grabă. Și îndată O minune! A încetat. Făcându-se ziuă au eșit corăbierii la uscat și s'au dus la biserica Sfintei să facă paraclis, și văzând icoana Cuvioasei de departe, cârmaciul a zis căpitanului: Iată femeea care ținea crucea! Aceasta este aceea care a venit noaptea în corabie! Așa este! A zis căpitanul, aceasta este de bună seamă! Și cu lacrimi amândoi au făcut metanii, îmbrățișând icoana Cuvioasei au sărutat-o. Și un corăbier turc din cei cari fusese în corabie văzând icoana ziceà și el: Aceasta erà femeea pe care am văzut-o noaptea în corabie. Deci făcând paraclis au dat la biserică 50 lei, făgăduind că vor mai trimite 500 lei».

Dar coroana tuturor minunilor săvârșite de prea Cuvioasa Parascheva, și a marei puteri dumnezeești ce posedă sfintele ei moaște spre întărirea credinței, spre slava Bisericei noastre Ortodoxe, și spre înfruntarea tuturor necredincioșilor și ereticilor, de care e înbelșugat veacul de acum și țara noastră, este cea următoare:

Această mare minune extraordinară și ne mai pomenită în analele bisericei noastre române, s'a săvârșit în noaptea de 26 spre 27 Decembrie a anului 1888, minune, care a uimit pe toți locuitorii Iașului și care s'a răspân-

dit ca fulgerul prin toată ţara cu ajutorul jurnalelor şi prin mărturia celor cari au văzut-o cu ochii lor proprii. Credincioşii şi necredincioşii din oraş şi poporul de prin pregiur au alergat să se încredinţeze văzând cu ochii lor, minunata izbăvire de ardere a sfintelor moaşte şi să se închine lor şi să se roage cu îndoită căldură către Sfânta şi făcătoarea de minuni, Cuvioasa Parascheva, care protejază şi proslăveşte sfânta noastră credinţă ordodoxă, înnălţând-o mai pre sus de toate bârfelele şi hulile fiilor veacului acestuia, al căror dumnezeu este banul şi pântecele lor; iar ceea ce nu desfătează plăcerile lor animale, este hulit şi defăimat. Inainte însă de a drescrie minunea, e bine să dăm oare care lămuriri despre poziţiunea în care se aflau sf. moaşte ale Cuvioasei Parascheva.

Biserica sfinţilor Trei-Ierarchi fiind în reparaţie, a fost nevoie a se aşezà moaştele Cuvioasei în o capelă formată din sala gotică, în care se aflà şi catapeteazma împreună cu odoarele bisericei. Strămutându-se provisoriu şi sf. moaşte, racla în care se aflau, a fost aşezată pe un catafalc improvizat din lemne groase de brad; iar celelalte odoare s'au pus pe la locul lor, dând astfel înfăţişarea unei mici capele. In toate zilele preoţii serveau acolo Ortrina şi Vèsperina, cum şi paraclise la Sfânta pentru credincioşi. Totul a mers bine în timp de vre-o 4 ani.

In seara de 26 Decembrie făcându-se Verperina după obiceiu, din nebăgare de seamă a servitorilor bisericeşti, a rămas aprinsă lumânarea din sfeşnicul de lângă racla sfintei; capela s'a închis şi toţi s'au dus pe la casele lor. Nu mult după acestea, făclia rămasă aprinsă, fiind făcută din material prost, cum din nenorocire fac mai toate fabricele de lumânări de astăzi, s'a înmueat, s'a scurs, feştila ei a căzut aprinsă pe sfeşnicul de lemn, acesta s'a aprins, a ars şi a comunicat focul la stofa care învăliă catafalcul de lemn, pe care stà sf. moşte, a ars catafalcul, prefăcându-se tot în o grămadă de cărbuni, de asupra cărora stà racla cu sf. moaşte. Din cauza enormei călduri, ce ieşà din această cantitate de cărbuni, s'a topit şi o parte din argintul ce acoperea racla, s'a carbonizat şi racla în care stăteau sf. moaşte, a ars şi capacul raclei lăsându-se pe sf. moaşte. Acestea însă au rămas intacte şi nevătămate de puterea focului şi nu numai ele,

ci şi preţioasele stofe de mătase cu flori aurii şi cu mai multe peceţi din vechime, aplicate pe la cusături au rămas întregi precum au fost mai înainte; numai frumoasa coroană a fost puţin afumată şi un colţ al acoperământului, ce stă pe Sfânta la picioare în partea dreaptă a ars puţin. De şi încongiurate de foc sf. moaşte, în curgerea unei nopţi întregi, totuşi au rămas întregi şi intacte. Acest incendiu a durat până la 7 ore dimineaţa, când s'a observat mai întâiu de către elevii dela şcoala nomală, care continuă încă a funcţionà în Monastire, ocupând foastele case egumeneşti.

Dându-se alarmă, au alergat toţi din toate părţile cu spaimă la locul dezastrului: preoţii bisericei, pompierii, poliţia, administraţia civilă şi bisericească, popor din toate clasele, şi toţi fură uimiţi de incendiul întâmplat, şi cu atât mai mult de miraculoasa scăpare a sf. moaşte, care au rămas neatinse, deşi stătuseră mai multe ciasuri pe o grămadă de cărbuni aprinşi şi la o temperatură care a topit sticlele cu care erau acoperite portretele ctitoreşti ce stăteau atârnate pe un părete al capelei.

Acest eveniment miraculos îl afirmă şi un martor ocular, în jurnalul *Curierul* din Iaşi dela 30 Decembrie din acel an. In aceeaşi zi s'a dus la faţa locului reposatul Mitropolit Iosif Naniescu, încongiurat de înaltul cler şi a admirat puterea lui Dumnezeu, văzută în acoperirea de incendiu a sf. moaşte; a ţinut acolo o alocuţiune moralizătoare pentru poporul azistent, şi a ordonat a se face o anchetă bisericească, care să descopere cauzele incendiului şi gradul de vinovăţie al culpabililor. Tot în aceeaşi zi a mers la faţa locului prefectul, judeţului Iaşi, Leon Negruţi, cum şi procororul general, dresând procese verbale de cele constatate.

La 28 Decembrie, însuşi preşedintele Consiliului de Miniştri Teodor Roseti, care erà de sărbătorile Naşterei Domnului la Iaşi, mişcat de cele auzite, a mers la faţa locului, a vizitat capela şi a admirat miraculoasa scăpare a sfintelor moaşte de incendiul distrugător.

Minunea constă în aceea că, pentru a se topì argintul după raclă şi a arde şi lemnul din lăuntrul ei, trebue o mare putere de căldură; dar din această grea întâmplare, moaştele sfintei, au rămas fără să miroasă măcar hainele

a fum. După cele descrise mai sus, şi când s'a putut pătrunde în lăuntru, s'au luat după foc sf. moaşte, de către preoţi, şi s'au pus în racla cea veche, cu care veniseră din Constantinopol, fără a se perde ceva din podoabele ce aveà sfânta pe haine, cum şi la coroană; având sf. moaşte aceeaşi coloare şi peceţile de ceară tare, cu care erà sigilată dela Vasile Lupu au rămas netopite.

După această miraculoasă întâmplare, care a avut o influenţă destul de mare asupra necredincioşilor şi ateilor, reposatul Mitropolit Iosif Naniescu, a dispus ca sf. moaşte să fie permutate din Monastirea Trei-Ierarhilor, (de oarece servitorii capelei s'au arătat nevrednici de a păzì acest tezaur al întregului neam românesc, şi al Ortodoxiei) în sf. Mitropolie (cea nouă) unde se află şi astăzi.

TIPOGRAFIA.

O altă instituţiune însemnată alipită de Vasile Lupu pe lângă Monastirea Trei-Ierarhi fu Tipografia, pe care a dobândit-o dela Mitropolitul Kievului, Petru Movilă, pe la anul 1640[1]). Iaşul este întâiul oraş din Moldova, care avù fericirea să fie înzestrat cu o tipografie domnească.

Introducerea tipografiei în Moldova, se datoreşte în parte misionarilor papistaşi şi protestanţi, cari respândiseră în Ardeal cărţi eretice; iar în cea mai mare parte se datoreşte stăruinţelor puse de vrednicul şi pururea pomenitul şi neadormitul păstor, Mitropolitul Varlaam Moţoc, care se gândì la timp să pue capăt primejdiei, ce ameninţă religiunea poporului său[2]). Cea intâiu operă ce a eşit din această tipografie este *Cazania* Mitropolitului Varlaam. Această Cazanie a servit, ca răspuns, la erezurile emisarilor catolici şi protestanţi.

Iată ce ne spune Mitropolitul Varlaam, în prefaţă la Cazania sa despre înfiinţarea tipografiei în Monastirea Trei-Ierarhilor:

«Măria Sa (Vasile Voevod) ca un Domn creştin şi bla-

[1]) După noua revistă românească care dă acest an; iar episcopul Melchisedec în Notiţe istroice şi arhiologice, arată data fondărei Tipografiei la 1642; însă la această dată Tipografia funcţionà şi prin urmare trebueà să fi fost adusă mai de mult din Kiev.

[2]) Domnul D. Cantemir ne spune, că în această Tipografie erau două limbi: românească şi greacă.

gocestiv şi iubitor de Biserică, grijind, ca un stăpân bun de folos oilor lui Christos, nu numai pentru cele trupeşti, ci şi pentru cele sufleteşti, de unde singur Dumnezeu, cu mâna sa cea puternică a arătat Măriei Sale spre acest lucru îndreptător preaosvinţitul Părinte Petru Moghilă, fecior de Domn de Moldova; Arhiepiscop şi Mitropolit Kievului, Haliciului şi a toată Rosia, carele, pre pofta Măriei sale, au trimis tiparul cu toate meşteşugurile, câte trebuesc. Spre care lucru Măria sa Domnul, care scrie mai sus Io Vasile Voevodul, cu darul lui Dumnezeu Domnul ţărei Moldovei, cheltueala nesocotită spre tot lucrul tipărirei au dat»[1]).

In prefaţa acestei cazanii Mitropolitul Varlaam spune clar că, tipografia s'a adus anume pentru tipărirea Cazaniei sale, pe care el, după ce a isprăvit-o a arătat-o şi închinat-o Domnitorului Vasile Lupu, care s'a făgăduit a o tipărì cu cheltueala sa. Această Cazanie este intitulată: «Cartea românească de învăţătură Duminecele preste an şi la praznice împărăteşti şi svânţi mari»[2]).

Această tipografie a fost de puţină durată, însă productivă în lucrări. Acestea sunt:

1) *Epistola sinodică a Patriarhului Partheniu,* în care se condamnă Ciril Lucaris, Patriarhul Constantinopolei. La sfârşitul acestei epistole se cetesc aceste rânduri: s'a tipărit în Iaşii Moldovlahiei în cinstita şi domneasca Monastire acelor Trei-Ierarhi, la anul mântuirei 1642 în luna Decembrie.

2) *Cazania în fol.,* care are 1000 de pagini, tradusă din slavoneşte de Varlaam Mitropolitul, cu cheltueala Domnului Vasile Lupu. Tipărirea Cazaniei se începe în 1642 şi se termină în 1643.

3) In 1644 apar: *Şapte taine ale Bisericei Răsăritului*, tipărite tot de Mitropolitul Varlaam, cu cheltueala Domnului Vasile Lupu. Din coprinsul prefeţei să vede că, cel care s'a ostenit cu tipărirea este Eustaţiu biv. Logofăt.

4) In 1645 s'a tipărit: *Răspunsurile Mitropolitului Varlaam* contra *catehismului calvin.*

5) Iar la 1646 să tipăreşte: a) *Pravila cea mare împărătească* (carte românească de învăţătură pravelelor împă-

[1]) Notiţi istorice şi arheologice de reposatul episcop Melchisedec.
[2]) Noua Revistă Română. 1901.

rătești). Codicile lui Vasile Lupu, traduse din elenește și tipărite de Eustațiu Logofătu; b) *Carte de opotrivă*[1]).

Poate că se vor fi tipărit în această primă tipografie a Moldovei, și alte cărți, dar până acum nu se cunosc decât aceste enumerate mai sus. Tipografia a fost desființată de călugării Greci, în timpul, când Vasile Lupu aveà lupte cu Mateiu Basarab. Scriitorii posteriori au fost nevoiți a'și tipărì operile lor în alte părți, până când, Mitropolitul Dosotheiu, în urma unei corespondențe avute cu Țarul Rusiei Alexievici, dobândì permisiunea de a i se trimite o tipografie de Patriarhul Moscvei, Ioachim, în anul 1679.

CAUZELE CARE AU PROVOCAT SINODUL DELA IAȘI.

Cred ca înainte de a vorbì despre sinodul dela Iași, e bine să fac o descriere a cauzelor care 'l au provocat.

1) După marea schizmă între biserica orientală și cea de occident, întâmplată la 1054, cum și după ivirea luteranismului în întâia jumătate a secolului al XVI-lea, biserica catolică prin reprezentanții săi, avù durerea de a perde un mare număr din membrii săi; și ca o despăgubire, a încercat a atrage pe Bulgari, cum și pe locuitorii din Principate, având din partea lor chiar pre unii Domni, cari tolerau întinderea catolicismului[2]) ca spre exemplu: Negru-Vodă pe care cronicarii îl numesc Radu Negru 1290[3]). Doamna Clara, a doua soție a lui Alexandru Busarab, care domnește între anii 1338—1364, și care erà catolică și originară din Ungaria. Petru Cercel[4]), aceștia au fost în Valahia; iar în Moldova a fost Latsco sau Lațico Vodă, fiul lui Bogdan Voevod, 1365—1373. Insă încercările Bisericei romane rămaseră zadarnice, fiind împedecate de credința neclintită a poporului în veritatea religiunei străbune; cum și de Voevozii drept credincioși ai acestor țări, cari considerau ca o datorie sfântă de a apărà religia poporului, pe care'l guvernau.

---

[1]) Un exemplar se află la P. S. Arhiereu Narcis Crețulescu, actualul superior al Monastirei Neamțu, de ale cărui notițe și cunoștințe m'am servit.

[2]) Acești Domnitori tolerau întinderea catolicismului în Principate învederea suzeranităței Ungare și a feudelor pe care le aveau Domnii în Ungaria.

[3]) In Istorie sunt cunoscuți doi Domni cu numele de Radu-Negru. Cel întâiu este mai mult mitic, și domnește pe la 1290; iar al doilea la 1384. Ist. Românilor de Dl. Th. Agulete.

[4]) Petru Cercel vine la domnie în 1583, prin intervenția regelui Franciei Henric al III-lea de Valois, dar domnia îi fu de scurtă durată. Dl. Th. Agulete.

2) Protestantismul fiind la începutul desvoltărei, căutà adepţi pentru a se menţine şi întinde. Această nouă confesiune fiind susţinută de unii învăţaţi ai timpului, nobili şi popor, reuşì a se întinde repede în occident, şi a dat naştere la o mulţime de turburări şi discuţiuni şi în biserica noastră orientală, care erà lipsită pe acele vremuri de instituţiuni mai înnalte de cultură teologică. Tinerii cari se devotau culturei teologice,erau nevoiţi a merge în: Franţa, Italia, Germania, Anglia şi în alte părţi, unde, pe lângă cultura ce o căpatau, prindeau oare-care simpatii către tinerii din acele localităţi. Protestanţii fiind în legătură cu ortodoxii care-şi făcuseră studiile în occident, puteau foarte bine a'şi face cunoscută doctrina lor între creştinii din orient. Aşa Melanchton un înfocat partizan al lui Luther, trimisă la 1559 prin Demetriu Misos un tânăr grec, ce-şi făcuse studiile în Vitemberg, o traducere a confesiunei augustane, tradusă în greceşte, însoţită şi de o scrisoare adresată Patriarhului de Constantinopole Iosaf al II-lea, dar Patriarhul se mulţămì prin a nu-i răspunde lui Melanchton; a doua încercare şi cu scopul de a se face o legătură între biserica protestantă şi cea ortodoxă o făcù Martin Crusius din Tübingen 1576, cu Patriarhul Ieremia II-lea. Acest Patriarh fu mai indulgent şi răspunse ca se înceteze o dată cu astfel de încercări tendenţioase.

Tot astfel de sterile au fost încercările protestanţilor şi în Moldova. In timpul lui Iacob Heraclide sau Despot-Vodă 1561—1563; după cum spune Cronicarul Şincai, protestanţii cu ajutorul Domnului făcură o şcoală la Cotnari, după cum se vede la înfiinţarea şcoalelor în Moldova, cu scop de a învăţà copiii dogmele protestante. Dar protectorul lor moare după 2 ani şi urmaşul său, Alexandru IV Vodă, îndreptă tot răul predecesorului său. In 1580 cu venirea la Domnia Moldovei a lui Iancu Sasu, care erà luteran, protestanţii încercară din nou a'şi răspândì învăţătura lor; acest lucru însă, cum şi lăcomia de bani de care erà străpânit acest Domn, făcù pe boerii ţărei să deà jalbă la împărăţie; Poarta îi luă domnia şi o dădù iarăşi lui Petru Şchiopu. Cu căderea lui Iancu Sasu protestanţii îşi perdură speranţele de a'şi răspândì învăţătura lor în Moldova.

3) Calvinii, ca şi protestanţii, s'au servit de mijlocitori

între biserica ortodoxă şi ei în cauza unirei, de tinerii cari făcuseră studiile în occident. Aşa ei ştiură se atrag în partea lor pe Ciril Lucaris, care a produs atâta sgomot în orient, şi care-şi făcuse studiile literare şi teologice în Padua; apoi călători prin ţările din Europa centrală şi petrecù mai mult în Geneva şi în Belgia reformate. Mai târziu fu hirotonisit ieromonah în Alexandria de unchiul său Meletie Patriarhul acelei cetăţi. Romano-catolicii voind a alipì la biserica papistă pe locuitorii din Lituania, Ciril Lucaris fiind cunoscut ca om erudit, deşi tânăr încă, fu însărcinat cu nobila misiune de a apărà Ortodoxia în Lituania unde şi reuşì pe deplin; acest lucru a fost începutul de duşmănie între Ciril Lucaris şi romano-catolici. Dânsul în curând a fost ales Patriarh al Alexandriei şi după un scurt timp trecù în aceeaşi calitate la Constantinopol 1621, unde se îngrijì de a ridicà clerul din ignoranţă, înfiinţând şi o tipografiie. Acest lucru iarăşi nu plăcù romano-catolicilor, cari voiau a atrage în partea lor pe credincioşii din Patriarhia Constantinopolei. Iezuiţii pentru a puteà să'şi ajungă scopul îşi făcură instrumente chiar din episcopii ortodoxi ca: Grigorie al Amasiei şi Mitrofan al Ahridei şi alţii, şi reuşi prin pâri şi intrigi de a înlocuì pe Ciril Lucaris cu Grigorie al Amasiei a cărei durată a fost de scurt timp, căci Ciril Lucaris prin mijlocirea amicilor şi protectorilor săi: ambasadorul Olandei şi al Angliei fu rechemat la scaunul patriarhal, urmându-şi cu aceeaşi tactică planul conceput.

Iezuiţii însă nu întârziară a'l acuzà la ai săi de calvinism iar la Sultan de înaltă trădare, de aceea Ciril fu depus de 5 ori, până ce Murad al IV-lea 1623—1640, bănuitor şi credul pârilor aduse contra lui Ciril Lucaris, dădù un decret prin care condamnă la moarte pe eruditul Patriarh. Astfel sfârşì acest mare bărbat la 1638 Ianuarie 29, fiind victima instigaţiilor iezuitice şi care în tot timpul vieţei sale a lucrat la ridicarea culturală a clerului oriental. Tot lui Ciril Lucaris i se mai atribue şi o confesiune a Bisericei Ortodoxe a Răsăritului (Confessio Fidei) care erà calvină şi care confesiune fu tipărită la Geneva 1629 în limba latină, iar la 1633 în cea greacă. Insă această scriere pare a fi un efect al veninului şi urei iezuitice de oarece e scrisă la început în limba latină şi nu în cea greacă

care erà cunoscută în aproapeTîntreg orientul. Această Confesiune care turbură conştiinţa religioasă a creştinilor din or ent, făcù pe apărătorii Ortodoxiei să ţină sinoade locale, în care să se determine credinţa adevărată, ferind prin aceasta pe credincioşi de dogme străine.

Dacă în timpul vieţei lui Ciril Lucaris Biserica Ortodoxă n'a protestat solemn contra Confesiunei ce apărù sub numele său, ea protestă după moartea lui în mai multe sinoade, aşa la 1638, 1641, 1672 şi 1691 în Constantinopole, la 1640 în Kiev, la 1642 la Iaşi[1]) şi la 1672 în Ierusalim, unde Patriarhul Dosotheiu combate şi rectifică prin 18 capitole şi 4 întrebări în senzul Ortodoxiei, cele 18 capitole şi 4 întrebări din Confesiunea cu culorit calvin a lui Ciril Lucaris.

Din cele arătate se poate vedeà că încercările bisericei latine, a protestanţilor şi a calvinilor de a se insinuà între ortodoxii orientali şi prin urmare şi între Români au fost zadarnice şi fără nici un rezultat; iar Biserica Ortodoxă de Răsărit păstrează şi mai înnainte adevărata doctrină primitivă. Fie ca şi în viitor, îndurarea Creatorului să ne trimită asemenea buni strejari, ca: Un Dosotheiu, Mitropolitul Varlaam, Petru Movilă cari se apere Ortodoxia de pericolele ce o ameninţă.

4) A patra cauză a convocărei sinodului dela Iaşi se poate zice că a fost lipsa unei scrieri dogmatice, cu o autoritate canonică, sau a unui dreptar de credinţă, care să cuprindă în mod precis dogmele Bisericei Ortodoxe.

Cunoscênd cauzele care au provocat sinodul dela Iaşi, vom face pe scurt biografiile promotorilor acestui sinod.

MITROPOLITUL VARLAAM

Unul dintre marii ierarhi ai bisericei Moldovei a fost Mitropolitul Varlaam, care păstoreşte între anii 1632 Septembrie 23[2]), şi până în postul Paştilor 1653, când a fost alungat Vasile Lupu de către Gheorge Ştefan.

---

[1]) Despre ce s'a făcut la acest sinod, vom vedeà când voiu vorbi despre acest sinod la pag. 62.

[2]) Această dată e susţinută de P. S. Archiereu Narcis Creţulescu; cum şi de răposatul episcop de Roman Melchisedec. Acelaşi lucru se afirmă şi într'o însemnare slavonă istorică; mai sunt şi alte date, dar care nu conrespund adevărului.

Mitropolitul Varlaam se scoborà din familia Moţocinilor care familie a jucat un mare rol politic în Moldova. El s'a născut cam pe la 1586 în satul Cofeşti, Jud. Putna, în ţara de jos, din părinţi boeri[1]), având şi alţi fraţi şi surori; şi ca boer răzăş posedà şi proprietăţile: Brusturi, Oglinzi, Cofeşti etc. In copilărie a învăţat carte la preotul din Cofeşti, apoi la Suceava; însă la etatea de 16 ani a fost dus de un moş (unchiu) al său în Monastirea Secu 1602 şi-l încredinţă egumenului Monastirei Dosofteiu Dascălul, care erà un cărturar iscusit al timpului şi care învăţă pe ucenicul Vasilie (aşa se numeà din botez viitorul Mitropolit) carte bisericească, limba slavonă, limba polonă şi puţin greceşte. La 1604 dascălul său îl face călugăr schimbându-i numele în Varlaam şi apoi Diacon. Următorul lui Dosofteiu, egumenul Andreiu l'a făcut preot şi duhovnic. Se poate ca Varlaam să fi învăţat carte şi în Polonia, căci erà obiceiu ca fiii de boeri să se cultive şi în alte părţi şi el fiind boer de neam şi cu dare de mână, a putut foarte bine să se ducă în Polonia, după cum se zice că a fost trimis de Vornicul Urechiă în timpul egumeniei lui Andreiu; cu această ocazie a fost recomandat şi familiilor mari boereşti, care trăiau pe atunci în Polonia. Acest lucru însă nu se poate docomentà.

In Monastirea Secu Varlaam a stat 30 de ani, în care timp a fost: ceteţ, eclesiarh, cântăreţ, diacon şi preot; iar în afară de monastire a făcut ascultare de: arhondar, iconom, dichiu la gospodăria monastirei, în care calitate a umblat chiar cu Vornicul Urechiă pentru a revandica încălcărilor moşiei monastireşti. La 1629 August 3, Varlaam este trimis de Barnovschi-Vodă la Kiev[2]) să viziteze pe Petru Movilă, după cum afirmă însuşi P. Movilă. După Andreiu vine ca egumen al Monastirei Secu Visarion 1617—1626, când vine Varlaam şi continuă a fi până la 1637[3]) La această dată se alege ca egumen în locul său un anume Efrem.

Varlaam se ridică la scaunul de mitropolit sub Moise Movilă, când să şi mută Mitropolia dela Suceava la Iaşi.

[1]) Istoria Monastirei Neamţu, Vol. X manuscript. Aceaste note îmi sunt date de P. S. Archiereu Narcis Creţulescu.
[2]) Biserica Ortodoxă Română No. 7 şi 8.
[3]) Istoria Monastirei Secu. Varlaam continuă a fi ca egumen şi după ce a fost ales ca Mitropolit la anul 1632. P. S. Ar. Narcis Kreţulescu.

El împreună cu clerul său a hirotonit de Mitropolit al Kievului pe Petru Movilă 1633. Dela această dată până la 1653, când se retrage, face mai multe acte, dintre care cele mai însemnate sunt: sfinţirea bisericei Trei-Ierarchi 1638—1639; începerea zidirei colegiului; după stăruinţa sa se aduce tipografia dela Kiev. Tot în timgul arhiepăstoriei sale se aduc moaştele prea Cuvioasei Parascheva la 1641, iar mai pe urmă merge el însuşi împreună cu mai mulţi boeri Moldoveni, după cererea Porţei în Valahia, şi reuşeşte a împăcà pre Domnitorii învrăjbiţi. Dela 1641—1645 se ocupă cu tipărirea mai multor cărţi; tot în 1641 e trimis din nou ca sol către Mateiu Basarab la Târgovişte şi ca o chezăşie a păcei, Vasile Lupă zidì biserica Stela, unde e îngropat tatăl său; iar Mateiu Basarab biserica Soveja jud. Putna[1]), cu această ocazie Varlaam face o vizită şi lui Udrişte Năsturel, unde găseşte catehismul calvinesc[2]), şi care carte dădù naştere la al II-lea sinod din Iaşi 1645, tot în acest an a luat parte cu Mitropolitul Kievului Petru Movilă la nunta fiicei lui Vasile Lupu, Maria, cu cneazul Litvei Rodzivil, şi cărei fiice Vodă îi dă ca zestre patru milioane lei; tot în acest an alege Mitropolitul Varlaam împreună cu alţi Prea Sfinţiţi Mitropoliţi, Arhiepiscopi şi Episcopi împreună cu cuvioşii Arhimandriţi şi Egumeni, în biserica Trei-Ierarhilor din Iaşi ca Patriarh al Ierusalimului pe Paisie fost egumen la Galata Martie 23 după cum însuşi Paisie scrie Ţarului Moscovei[3]). La 1647 sfinţeşte Monastirea Agapia; în anul 1652 ià parte la nunta Ruxandrei cu Timoş, o altă fiică a lui Vasile Lupu; tot în acest an priimeşte pe Patriarhul Macarie[4]); cu un an în urmă 1653, dezleagă de jurământ pre Iosaf dela Aroneanu (Iaşi) spre a denunţà pre inimicii lui Vasile Lupu[5]) în decursul acestui an se îmbolnăveşte şi se retrage la Monastirea Secu[6]). Următorul său e Ghedeon un ucenic al său tot dela Secu şi pe care-l ajută a se face episcop de Huşi şi în urmă mitropolit în locul său. Mitropolitul Varlaam moare la 1657, după ce-şi făcù şi iscălì singur testamentul său.

[1]) Cronica Romanului.
[2]) Acest catehism e tipărit de G. Racotz.
[3]) Notiţe ist. şi arhiologice de episcop. Melchisedec.
[4]) Arhiva istorică tom. II pag. 62.
[5]) Idem » » » » 74.
[6]) Paul-de-Alepo şi cronicarul Miron Costin.

MITROPOLITUL PETRU MOVILĂ.

In timpul când atmosfera orientului erà aşa de încărcată cu certuri religioase, se ivì pe orizontul Ortodoxiei un bărbat erudit, Petru Movilă (Moghilă), care face cinste neamului romănesc în special, şi Bisericei Ortodoxe în general.

El se trage din familia Movileştilor din Moldova, şi s'a născut la 1597 Decembrie 21; este fiul lui Simion Movilă care a fost Domn în Muntenia şi Moldova după fratele său Irimia Movilă 1607—1609. In casa părintească a avut o creştere aleasă. După moartea părintelui său, din cauza înprejurărilor şi luptelor politice, a fost nevoit să treacă graniţa împreună cu familia sa, şi să se aşeze în Polonia unde i se dădù drepturile de cetăţean polon. Aici se dedică studiului, şi apoi îşi complectă cultura la Sorbona. După aceasta se întoarse în Polonia, se înrolă în armată, unde se distinse prin curajul şi vitejia sa în lupta dela Hotin, dintre Poloni şi Turci. Inclinarea către vieaţa monahicească îl face să se ducă mai de multe ori la Kiev, unde intră în legături prieteneşti cu Mitropolitul Kievului Iov Boreţki.

La vârsta de 31 ani, îl găsim călugăr şi arhimandrit al marei Lavre din Kiev; la 1629 primeşte dela Ciril Lucaris rangul de exarh al bisericei ortodoxe din regatul Poloniei. In această calitate conduce biserica rusă ce erà acaparată de iezuiţi, cari aveau şi o catedrală în Kiev la biserica Sf. Sofii. Dar Petru Movilă prin abilitatea şi eruditia sa, lucră aşa de iute, încât în scurt timp restabilì Ortodoxia în drepturile sale; şi pentru a o puteà menţine, înfiinţă o tipografie şi un colegiu, din care au eşit cei mai eminenţi oameni ai timpului, folosindu-se şi de influenţa politică ce o aveà în Polonia spre a puteà rezistà calomniilor iezuiţilor.

La anul 1632 (alţii la 1633), cu prilejul alegerei lui Vladislav IV ca rege al Poloniei, Petru Movilă inzistă pe lângă nobilii Poloni, şi-'l aleseră Mitropolit al Kievului, fiind hirotonisit de Mitropolitul Varlaam în oraşul Lemberg[1]).

De aici înainte începe lupta lui, pentru luminarea poporului Rus şi pentru apărarea Ortodoxiei; îşi măreşte co-

[1]) Schiţe de istoria literaturei române 1885, pag. 178 de V. A. Urechiă.

PETRU MOVILĂ

MITROPOLIT AL KIEVULUĬ

1633.

legiul transformându-l în academie, căreea îi dădù numele de Academia Movileană, înzestrând-o şi cu o bibliotecă. Pentru existenţa acestei instituţiuni îi dăruì o sumă de bani. Petru Movilă, deşi a trecut din această vieaţă în floarea vârstei, totuşi, ca om cult, a înbogăţit cu multe scrieri literatura rusă; dar cea mai însemnată şi pentru care a rămas nemuritor este «*Mărturisirea Ortodoxă*», la compunerea căreea, au luat parte episcopii, egumenii şi arhimandriţii de sub jurisdicţiunea sa[1]).

El moare la 1647, în aceeaşi zi şi lună în care s'a născut, în etate de 50 de ani. Astfel se mută către Domnul acest mare bărbat, care deşi departe de locul său natal, n'a contenit a-'şi iubì ţara şi neamul. Petru Movilă în timpul activităţci pastorale a fost o columnă a Ortodoxiei şi luptător neînvins contra tuturor furtunilor care s'au ridicat asupra lui şi Bisericei Ortodoxe. El a fost regretat mult de contiporani, însă mai mult e pomenit de posteritate şi mai ales de noi Românii[2]).

SINODUL.

Cunoscând cauzele care au provocat sinodul dela Iaşi precum şi vieaţa factorilor acestui sinod, urmează să fixăm timpul când s'a ţinut, şi să vedem foloasele care le-a adus Bisericei Ortodoxe.

Sinodul dela Iaşi s'a convocat la 1642[3]), prin stăruinţele Mitropoliţilor: Petru Movilă şi ale lui Varlaam, pe lângă Domnul Vasile Lupu, ca unul ce erà cunoscut în întreg orientul ca cel mai aprig apărător al Ortodoxiei, prin jertfele sale. Persoanele care au participat sunt: Porfiriu fost episcop al Niceei, învăţatul predicator al Patriarhiei de Constantinopol, Meletie Sirigu, înfocatul adversar al dogmelor calvine. Aceştia din partea Patriarhiei. Din partea bisericei ruse au fost: Isaia Trofinovici, rectorul academiei din Kiev, Ignatie predicatorul, Iosif Cononovici şi Inochentie Gizel care a luat parte şi la colaborarea «Mărturisirea Ortodoxă». Reprezentanţii bisericei Moldove au fost: Mitropolitul Varlaam, împreună cu episcopii: Evlo-

[1]) Notiţe istorice şi arhiologice de răposatul episcop de Roman Melchisedec.
[2]) Idem.
[3]) Răposatul episcop de Roman Melchisedec pune data de 1641. Notiţe istorice şi arhiologice.

ghie al Romanului, Anastasie al Rădăuţului, Gheorghie al Huşilor, Sofronie Potciatski[1]), precum şi alţi arhimandriţi, egumeni şi laici. Biserica Ungro-Vlahiei n'a luat parte la acest mare act, din cauza politicei înnăsprite care erà între Domnii Principatelor. Acum se naşte întrebarea dacă Mitropolitul Kievului, Petru Movilă a luat parte sau nu; părerile sunt pro şi contra, însă cea mai acreditată pare a fi a răposatului episcop Melchisedec care zice, că a venit şi Petru Movilă la acest sinod, însă curând s'a reîntors la Kiev, temându-se ca nu cumva iezuiţii, neînpăcaţii săi duşmani, să nu-i întindă noui curse în eparhia sa.

Cestiunile care s'au discutat în sinod sunt: combaterea doctrinei lui Ciril Lucaris; şi cercetarea şi aprobarea «Mărturisirei Ortodoxe» a lui Petru Movilă.

Rezultatul dezbaterilor acestui sinod a fost: s'a cetit şi s'a aprobat epistola sinodală a Patriarhului de Constantinopol, Partheniu cel Bătrân[2]), prin care se condamnă învăţăturile Calvine atribuite lui Ciril Lucarius; se revizuì «Mărturisirea Ortodoxă» a lui Petru Movilă, şi în urma cercetărilor făcute asupra ei s'a admis ca o confesiune, care conţine dreapta credinţă a întregei Biserici Ortodoxe; aprobarea o face şi Patriarhia de Constantinopol la 1643. Această Confesiune e prima carte simbolică în Biserica Ortodoxă. Ea se împarte în trei: partea întâia vorbeşte despre *Credinţă* în 124 întrebări; în partea a doua se expune *Speranţa* în 63 întrebări; şi partea a treia tratează despre *Dragoste* în 72 întrebări; aşa dar partea întâia a Confesiunei coprinde învăţătură dogmatică; iar partea a doua şi a III-a coprinde învăţătură morală.

Această Confesiune s'a tipărit pentru prima oară în Kiev 1643 în limba greacă şi latină. Dintre care numai ediţia greacă a fost aprobată de sinodul patriarhal de Constantinopol; mai în urmă a fost tipărită această Confesiune în diferite limbi, ca carte simbolică de primul rang în Biserica Ortodoxă.

Dacă acest sinod s'a mai ocupat şi cu alte chestiuni nu se ştie cu siguranţă. Numai singur D-l Cantemir ne spune că acest sinod s'a ocupat şi cu chestiunea iconoclaştilor,

---

[1]) Rectorul şi arhimandritul şcoalei şi bisericei Trei-Ierarhi

[2]) Această epistolă s'a tipărit în Iaşi 1642, în Polonia şi apoi în Paris: greceşte şi latineşte.

și că tot atunci s'au regulat relațiile bisericei din Moldova cu Patriarhia de Constantinopol, în locul celei de Ohrida. După finirea lucrărilor, membri sinodului, cari au fost aduși și repatriați în țara lor pe sama budgetului Moldovei, mulțămesc Domnitorului de zelul pus de el în adunarea acestui sinod, cum și de bunul tratament ce au avut în timp de 10 luni, cât a ținut acest sinod. Asupra locului, unde s'a ținut ședințele acestui sinod sunt trei păreri: întâia părere este că ședințele s'au ținut în sala Gotică a Domnului, a doua în noua biserică Trei-Ierarhi și a treia, fiind și cea mai acreditată părere este, că numai ultima ședință s'a ținut în biserică, iar celelalte în sala gotică.

Incheind acest capitol voiu aduce cuvintele Mântuitorului: Credința «pe această pieatră voiu zidì Biserica mea și porțile iadului nu o vor biruì pre ea». Aceste cuvinte ne-au fost și ne sunt nouă ortodoxilor, sprijinul cel mai puternic în contra încercărilor de inovare, provenite din partea unor spirite ușoare și anti-ortodoxe.

DIACONUL POPESCU FĂUREI

CONCLUZIUNE.

Din cele spuse în lucrarea de faţă rezultă, că biserica Trei-Ierarhilor a avut o însemnătate foarte mare, nu numai în vieaţa naţională a Românilor, ci şi pentru întreaga Ortodoxie.

Pentru Români însemnătatea acestei biserici constă în aceea că ea prin frumseţa stilului ei arhitectonic şi pictoral, a fost în totdeauna monumentul cu care s'au fălit Români de dincolo de Milcov, şi care v'a formà încă multă vreme fala vechei Capitale a Moldovei, după cum măreţul monument al lui Niagoe Vodă dela Curtea-de-Argeş va fi obiectul de mândrie al Românilor de dincoace de Milcov. Ori şi cine priveşte acest monument capo d'operă, admiră frumseţile lui îşi simte inima încălzită de un nespus sentiment de dragoste pentru această Monastire rămasă dela strămoşi, admiră iubirea lor de lege şi de moşie şi nu poate plecà din ea, fără să se simtă mândru, că e urmaşul acelor bravi Români şi buni creştini, cari au clădit-o, şi fără ca să se simtă măcar pentru un moment mai bine în sufletul său şi dispus. de a imità pe cât îi va stà în putinţă faptele glorioşilor săi strămoşi. Mult timp încă frumuseţea acestui monument măreţ va atrage admiraţia şi laudele streinilor cari vor vizità Iaşii şi-'i va îndemnà să viziteze mai departe ţara lui Ştefan şi a lui Mihaiu; s'au neputând-o face aceasta, să se întoarcà în ţara lor cu idei cât se poate de bune despre puterea de vieaţă a poporului Român, lucru ce cred că a fost făcut încă de mult de membri Sinodului dela Iaşi, ţinut în biserica Trei-Ierarhilor.

Iar şcoala Vasiliană alipită pe lângă biserica Trei-Ierarhilor, a contribuit asemeni mult timp la luminarea poporului Român; iar Tipografia a dat la lumină cărţi, al căror folos sufletesc a fost enorm, mai ales dacă luăm seama la greutatea vremilor de atunci.

Nu mai puţin a contribuit la ridicarea moralului şi sporirea sentimentului religios în popor, aducerea şi aşezarea în biserica «Trei-Ierarhilor» a moaştelor Cuvioasei Maicei noastre Parascheva.

Pentru Ortodoxie, biserica «Trei-Ierarhilor» a avut asemeni un rol nu mai puţin hotărîtor, căci aici s'a ţinut Sinodul dela Iaşi 1642, care a aprobat Confesiunea Ortodoxă a lui Petru Movilă, prin care s'a pus o stavilă puternică propagandei protestantice şi iezuitice în Biserica Ortodoxă de Răsărit ficxându-se în mod definitiv învăţătura proprie a Bisericei noastre.

Biserica «Trei-Ierarhilor» poate fi dar privită cu drept cuvânt, ca un paladiu nu numai al Românismului, ci şi al Ortodoxiei.

Diac. NICOLAE POPESCU-FĂUREI.

POSIŢII

1) Existau biserici în cele trei secole primare?

2) Jurământul este permis?

3) Care dintre bisericile existente este cea adevărată?

Se aprobă.

Decan, (ss) Dr. Const. Chiricescu